

OOST-VLAAMSE ZANTEN

*tijdschrift voor
volkscultuur in Vlaanderen*

Copyright
K.B.O.V. v.z.w.
Alle rechten voorbehou-
den. Niets uit deze uit-
gave mag openbaar
worden gemaakt door
middel van druk, micro-
film of op welke wijze
ook, zonder schriftelijke
toestemming van de
uitgever en de auteur.

Instructies voor auteurs
worden op aanvraag
toegestuurd.

Druk: Geers Offset n.v.,
Gent - Oostakker.

Op de kaft:

*Geporseleinde kaart
voor het gemaskerd en
gekostumeerd bal van
de "Société des
Etudiants" van de
Gentse universiteit in
1845.*

Jaargang LXXIII-1998

OOST-VLAAMSE ZANTEN

Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen

Uitgegeven door:

Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen v.z.w.
(K.B.O.V.)

onder de auspiciën van de Federatie voor Volkskunde in
Vlaanderen v.z.w. (F.V.V.)

Orgaan voor

de Dienst voor Volkskundige Enquêtes in Vlaanderen en
het Internationaal Studiecomité voor Ommegangsreuzen.

Redactieadres

en abonnementen-informatie:

Oost-Vlaamse Zanten

Bibliotheek K.B.O.V.

Kraanlei 65

B - 9000 GENT

Tel. 09/225.64.47 (op openingsuren bibliotheek)

09/223.70.65 (Arnold Eloy)

Fax 09/223.97.38

Email-Contactpunt: mjacobs@unicall.be

Arnold.Eloy@skynet.be

Hoofdredactie:

Renaat van der Linden

Karel Velle

Eindredactie:

Bea Baillieul

Arnold Eloy

Redactiesecretariaat:

Arnold Eloy

Vormgeving en opmaak:

Geers Offset nv

Redactie:

Bea Baillieul, Johan Dambruyne, Gita Deneckere,
Sylvie Dhaene, Arnold Eloy, Marc Jacobs, Danny Lamarcq,
Harlinda Lox, Renaat van der Linden, Roeland Van de Walle,
Jacques Van Keymeulen, Harry Van Royen, Karel Velle

Redactieraad:

Jan Art, Willy Braekman, Elze Bruyninx, Marcel Daem,
Chris De Backer, Walter Giraldo, Rik Pinxten,
Gerard Rooijackers, Hugo Soly, Romain Van Eenoo

Ere-redactielid:

Maurits Broeckhove

PRACHT NOCH PRAAL. DE GENTSE AMBACHTSGILDEN EN HUN MATERIËLE CULTUUR TIJDENS DE EERSTE HELFT VAN DE 16de EEUW. <i>Johan Dambruyne</i>	2
ARCHITECTUUR ALS PROPAGANDA BOUWMEESTER JACOB GUSTAAF SEMEY <i>Elise Hoof</i>	30
DE VILTNIJVERHEID IN LOKEREN, TECHNISCHE ASPECTEN VAN HET PRODUCTIEPROCES. <i>Kathleen Van Acker</i>	46
DE LOKERSE VILTNIJVERHEID BINNEN HET BRITISH EMPIRE <i>Harry Van Royen</i>	65
ZOEKEN EN ZANTEN	
PRIVATISERING VAN GEMEENSCHAPPELIJKE WEIDE, PUBLIEK PROTEST MET VOLKSTOELOOP TE SEMMERZAKE (1669) <i>Willy L. Braekman</i>	67
CONFETTI <i>Danny Lamarcq</i>	69
MENSEN EN DINGEN	
IN MEMORIAM ALFONS RYSERHOVE <i>Renaat van der Linden</i>	71
TENTOONSTELLINGSAGENDA MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE GENT 1998	77

PRACHT NOCH PRAAL

De Gentse ambachtsgilden en hun materiële cultuur tijdens de eerste helft van de 16de eeuw¹

Johan DAMBRUYNE Aspirant F.W.O. - Universiteit Gent

In 1988 verscheen in Oost-Vlaamse Zanten een reeks fel gesmaakte artikels over de materiële cultuur in het 18de-eeuwse Gent, op basis van de zogenoemde staten van goed². Zij hielden de voornaamste onderzoeksresultaten in van een viertal licentiaatsverhandelingen die aan de Gentse universiteit o.l.v. de professoren Brulez en Soly totstandkwamen³. Oost-Vlaamse Zanten zorgde met dit initiatief voor een Belgische primeur⁴. Sedertdien is de belangstelling voor de materiële leefwereld van stedelijke sociale groepen tijdens de Nieuwe Tijd zowel in het binnen- als in het buitenland alleen nog maar toegenomen. De studie van de materiële cultuur wordt hoe langer hoe meer aanzien als een noodzakelijk onderzoeksveld om sociale, economische en culturele ontwikkelingen en transformaties te begrijpen en te verklaren. Sterk in contrast hiermee staat het onderzoek naar de materiële cultuur van private instellingen, zoals ambachtsgilden, schuttersgilden, rederijerskamers, broederschappen en buurtverenigingen. Dat dit onderzoeksveld tot nog toe veel minder aandacht heeft gekregen, moet vooral worden toegeschreven aan het bronnenmateriaal. Het is een feit dat stedelijke privé-verenigingen veel minder bezitsinventarissen hebben nagelaten dan bur-

gers. Slechts heel sporadisch werden boedelinventarissen aangelegd⁵. Doorgaans lagen buitengewone omstandigheden aan de oorsprong ervan: confiscatie, reorganisatie, opheffing van de instelling⁶.

Met deze bijdrage willen we de schijnwerper richten op de materiële leefwereld van de Gentse ambachtsgilden tijdens de eerste helft van de 16de eeuw. Deze keuze wordt gerechtvaardigd doordat enerzijds de ambachtsgilden worden beschouwd als de belangrijkste stedelijke privé-verenigingen uit de vroegmoderne periode, en doordat we anderzijds voor het 16de-eeuwse Gent over uniek en bijzonder interessant bronnenmateriaal beschikken, met name een uitvoerige confiscatierekening. De rekening werd opgesteld naar aanleiding van de bestraffing van de ambachtsgilden voor de vooraanstaande rol die zij in de Gentse opstand tegen Karel V in 1539-40 hadden gespeeld⁷. De keizer ontnam niet alleen al hun privileges, maar hij confisqueerde ook al hun bezittingen⁸. Met de opbrengst van de openbare verkoop van de verbeurdverklarde goederen wou Keizer Karel de bouw van het zogenoemde *Spanjaardenkasteel*, de burcht die de Gentenaars in bedwang moest houden, financieren.

Waarom de materiële cultuur van ambachtsgilden bestuderen? Vooreerst staat een dergelijk onderzoek het toe om een blik te werpen in de interieurs van de ambachtshuizen en een antwoord te krijgen op volgende vragen: verschilde de inrichting van de ambachtshuizen sterk van die van burgerwoningen? Hechtten de corporaties veel belang aan meubels en ander huisraad? Vallen er grote verschillen tussen de diverse ambachtsgilden waar te nemen? Maar er is meer, een dergelijk onderzoek werpt ook licht op de sociabiliteit, het verenigingsleven, het groepsgedrag en het sociaal aanzien van de ambachtsgilden, alsook op de onderlinge sociale, economische en politieke verhoudingen binnen de ambachtswereld.

De confiscatierekening die in het Algemeen Rijksarchief van Brussel wordt bewaard, geeft een vrij gedetailleerd overzicht van de soort, het aantal en de geldwaarde van de roerende goederen⁹. Bijkomend voordeel is dat de rekening informatie verstrekt over nagenoeg alle Gentse ambachtsgilden, waardoor het mogelijk wordt om een hiërarchische rangorde op te stellen. Toch houdt de confiscatierekening ook een aantal restricties in. Van twee ambachtsgilden (wolwevers en wijnmeters) kennen we alleen de totaalwaarde van hun roerend patrimonium, maar weten we

niets over de soort en het aantal voorwerpen. Het document verschaft ons ook geen informatie over de opstelling van de voorwerpen in de interieurs, noch over hun vormgeving en mogelijke versierselen. We blijven grotendeels onwetend over het uiterlijk, de afmetingen en vaak ook over het materiaal waaruit de objecten zijn vervaardigd. Het aantal voorwerpen kan overigens niet altijd nauwkeurig bepaald worden. Voorts moet de vermelde geldwaarde van de voorwerpen met grote omzichtigheid benaderd worden. Door het summiere karakter van de beschrijvingen, verkeert men in het ongewisse over talrijke factoren die de waarde ervan beïnvloeden, zoals de afmetingen, de afwerking, de staat waarin het voorwerp zich bevindt. Tevens moet de vraag gesteld worden of de confiscatierekening m.b.t. het aantal voorwerpen geen lacunes vertoont. Werden alle objecten geconfisqueerd en openbaar verkocht of werden bijvoorbeeld de zeer goedkope stukken onaangeroerd gelaten¹⁰? De lage prijsopgaven in de confiscatierekening laten vermoeden dat ook de goedkope voorwerpen onder de hamer gingen. Nog belangrijker is de vraag of de ambachtsgilden niet een deel van hun kostbare objecten, alvorens de confisquatie werd uitgevoerd, in veiligheid hebben gebracht. Volledige zekerheid hierover hebben we niet, maar verschillende indi-

catoren wijzen erop dat dit waarschijnlijk niet het geval was. Vooreerst waren ambachtsvoorwerpen veel minder anoniem dan die van burgers. Meerdere personen zagen en kenden ze. Bovendien waren heel wat voorwerpen voorzien van ambachtsinsignes, zodat het gebruik ervan na de confiscatie alleen mogelijk was in intieme kring. Ten tweede zou fraude zich op de eerste plaats moeten vertalen in een grote afwezigheid of ondervertegenwoordiging van het duurdere zilverwerk, wat niet het geval is. Ten derde beschikte de overheid over de mogelijkheid om huiszoekingen bij bestuursleden en ambachtsmeesters te verrichten. En ten vierde werd fraude bemoeilijkt door de interne sociale controle van de ambachtsgilden. Wanneer zou zijn gebleken dat bepaalde verenigingen belangrijke stukken achterhiel- den, dan mag worden aangenomen dat de corporaties die loyaal waren tegenover de keizer, dat wel zouden hebben gerapporteerd. Ondanks de vermelde beperkingen blijft de Brusselse confiscatierekening een ongemeen rijke bron voor de kennis van de materiële inrichting van de Gentse ambachtshuizen omstreeks 1540.

Om een correct en gedetailleerd beeld te krijgen van de materiële cultuur is een kwantitatieve benadering van het bronnenmateriaal noodzakelijk. Pas dan wordt het mogelijk om zinvolle en verantwoor-

de uitspraken te doen. De Brusselse confiscatierekening biedt deze mogelijkheid. Concreet zullen we ons concentreren op de volgende vier becijferbare gegevens: de ambachtsfrequentie van een voorwerp (d.i. het aantal ambachtsgilden waar het voorwerp voorkomt), de variatiegraad (d.i. het aantal verschillende soorten van voorwerpen waarover een ambachtsgilde beschikt), het totaal aantal voorwerpen per ambachtsgilde en ten slotte de geldwaarde van de objecten. In de confiscatierekening werden de roerende goederen van de corporaties in drie rubrieken ondergebracht: huisraad, zilverwerk en liturgische voorwerpen. Om praktische redenen zullen we deze indeling behouden. Van de meer dan 1.400 geconfisqueerde ambachtsvoorwerpen hadden er liefst 68,3% betrekking op huisraad, 27,5% op profaan en religieus zilverwerk en slechts 4,2% op liturgische voorwerpen¹¹.

Meubilair en ander huisraad

In 1540 beschikten 45 ambachtsgilden of meer dan driekwart van de in totaal 58 officiële Gentse beroepsverenigingen (77,6% om precies te zijn) over huisraad. Van de 13 corporaties die geen huisraad bezaten, waren er 12 die over geen eigen ambachtshuis beschikten, wat meteen de afwezigheid van meubels en ander huisraadgerei verklaart¹².

Bekijken we vervolgens het kapitaal dat het geconfisqueerde huisraad per ambachtsgilde vertegenwoordigde. De mediaanwaarde van het huisraad bedroeg 386 gr., wat het equivalent van 32 daglonen van een geschoolde arbeider was. Het rekenkundige gemiddelde bedroeg 669 gr. of 56 daglonen. Het gemiddelde huisraad van de corporaties

vertegenwoordigde dus een eerder bescheiden kapitaal. Toch toont tabel 1 aan dat inzake kapitaalwaarde er ook aanzienlijke verschillen tussen de ambachtsgilden bestonden. Zo was het huisraad van de wijnmeters (3.586 gr. = 299 daglonen) 75 maal meer waard dan dat van de lijndraaiers of pleisteraars (= beide 4 daglonen).

Tabel 1 Waarde van het geconfisqueerde huisraad van de ambachtsgilden in groten Vlaams

Ambachtsgilde	Bedrag	Ambachtsgilde	Bedrag	Ambachtsgilde	Bedrag
Wijnmeters	3.586	Smeden	528	Schrijnwerkers	128
Wolwevers	2.625	Wijnschroders	390	Oudeschoenmakers	88
Bakkers	1.753	Metselaars	386	Riemenmakers	62
Meerseniers	1.590	Vleeshouwers	372	Lijndraaiers	48
Houtbrekers	1.489	Schoenmakers	370	Pleisteraars	48
Koreneters	1.486	Lammerwerkers	344	Blauwververs	0
Oudekleerkopers	1.228	Houtzagers	335	Grauwwerkers	0
Timmerlieden	1.141	Witleertouwers	293	Hoedenmakers	0
Tapijtwevers	1.101	Barbiers	275	Kaaskopers	0
Kleermakers	1.044	Zwartleertouwers	249	Kousenmakers	0
Kaarsengieters	938	Viskopers	236	Vouwers en strijkers	0
Tijkwevers	822	Makelaars	192	Pottenbakkers	0
Goudsmiden	808	Wagenmakers	170	Roodververs	0
Schippers	803	Houtdraaiers	162	Streepscheerders	0
Olieslagers	800	Fruiteniers	161	Strodekkers	0
Brouwers	748	Molenaars	155	Tinnegieters	0
Schilders	711	Pijnders	154	Volders	0
Kruideniers	699	Huidenvetters	151	Wapenmakers	0
Droogscheerders	599	Ticheldekkers	134		
Kuipers	572	Schipmakers I	132		

Tabel 1 laat ook een duidelijk patroon zien: ambachtsgilden met een groot ledental treft men in de eerste helft van de rangorde aan. Tevens kan een positieve relatie worden gelegd tussen de waarde van het huisraad en die van het ambachtshuis. Van de ambachtsgilden met de tien duurste inboedels zijn er vier die ook in de top tien van de duurste ambachtshuizen voorkomen (wijnmeters, wolwevers, meerseniers en timmerlieden)¹³. De zes overige verenigingen betrokken betrekkelijk dure panden.

Uit ons recent onderzoek naar de bezitspatronen en investeringsstrategieën van de Gentse ambachtswereld is gebleken dat het doorsnee ambachtshuis aanzienlijk meer kapitaal vertegenwoordigde dan het gemiddelde burgerhuis¹⁴. Maar geldt deze bevinding ook voor de inboedels? Ons baserend op de geschatte waarde van het geconfisqueerde huisraad (exclusief zilverwerk en kleding) van 42 Gentse hervormingsgezinde ambachtsmeesters en kooplieden in 1567-68 mag gerust worden gesteld dat de geldwaarde van de inboedels van de sociale top- en middengroepen merklijk hoger lag dan die van de ambachtsgilden¹⁵. De mediaan van het huisraad van de 42 ambachtsmeesters en handelaars bedroeg 2.187 gr. (= 109 daglonen van een geschoolde arbeider), het reken-

kundige gemiddelde 4.118 gr. (= 206 daglonen). Dit betekent dat de mediaanwaarde van het huisraad van de burgers, uitgedrukt in daglonen, 5,7 maal hoger lag dan die van de ambachtsgilden. Ook de spanning tussen de hoogste en de laagste waarde was bij de burgers veel groter: 504 tegenover 75. De duurste inboedels van de ambachtsgilden konden geenszins de vergelijking doorstaan met die van welstellende Gentse kooplieden en ambachtsmeesters: terwijl het huisraad van houthandelaar Jan van der Brugge een kapitaal vertegenwoordigde van 27.220 gr. (= 1.361 daglonen) lag de waarde in daglonen van het wijnmetersambacht 4,6 maal lager. Anderzijds was de kleinste ambachtsinboedel (4 daglonen) meer waard dan die van de minst bezittende particulier (2,7 daglonen).

Globaal stond de totaalwaarde van het huisraad in verhouding tot het aantal voorwerpen: duurdere ambachtsinboedels telden doorgaans veel meer huisraad dan inboedels die minder kapitaal vertegenwoordigden. Welke voorwerpen kwamen nu in de ambachtsinterieurs voor? Laat ons eerst focussen op het meubilair (voor een algemeen overzicht zie bijlage 1). In totaal werden tijdens de maanden juni en juli 1540 minstens 533 meubelstukken openbaar ver-

kocht. Ze waren afkomstig van 40 ambachtsgilden. Dit betekent dat de betrokken corporaties gemiddeld 13,3 stuks meubilair bezaten. De werkelijkheid was evenwel anders: het aantal meubelstukken waarover de meerseniërs (46), de kuipers (37), de houtbrekers (35), de bakkers (33) en de timmerlieden (33) beschikten, lag beduidend hoger dan het aantal van de viskopers, de huidenvetters, de fruiteniers, de riemenmakers, de schippers, de schrijnwerkers, de ticheldekkers en de wagenmakers, die slechts twee tot vier meubelstukken bezaten. De grootste verscheidenheid aan meubels treft men aan bij de lammerwerkers (8). Bij de timmerlieden bedroeg de variatiegraad zeven, bij de bakkers, de houtdraaiers, de kaarsengieters, de meerseniërs, de oudekleerkopers, de schilders en de smeden was die zes.

Over welke meubelstukken gaat het? Minder dan de helft van de ambachtsgilden (49,2% = 29 corporaties) beschikten over één of meerdere tafels. Dit vrij gering aantal kan misschien verwondering wekken, maar in het 16de-eeuwse interieur behoorde de houten tafel niet tot de belangrijkste meubelstukken¹⁶. Het meest voorkomende type van tafel was de zogenoemde *schragentafel*. Voordeel van deze tafel was dat men de

houten schragen en het tafelblad gemakkelijk kon opbergen. Het aantal tafels per ambachtsgilde kon sterk variëren: terwijl de meerseniërs 15, de bakkers en de kuipers 12, de timmerlieden 11, de houtbrekers en de tapijtwevers 10 tafels bezaten, moesten zeven ambachtsgilden het met één tafel stellen. In 34 ambachtshuizen stond een kantoor opgesteld. De oliëslagers, de schippers en de zwartleertouwers hadden er zelfs twee. Dit meubelstuk is enigszins te vergelijken met het huidige bureau. Het was een soort kastje, om papieren en boeken in op te bergen, dat aan de bovenzijde van een lessenaar was voorzien. Dat liefst 59% van de ambachtsgilden over een dergelijk schrijf-en bergmeubel beschikte, heeft uiteraard te maken met de administratieve functie die ambachtshuizen vervulden. Een eenvoudige vorm van het kantoor was de schrijf-lade, een kastje met schrijfblad en laatjes. De schilders bezaten er één, de lammerwerkers twee.

Het populairste meubelstuk tijdens de 16de eeuw was ongetwijfeld de houten bank. Dit zitmeubel werd in allerlei maten vervaardigd. In de confiscatierekening tellen we er minimum 247. Niet minder dan 35 ambachtsgilden, d.i. 60% van alle corporaties, beschikten over minstens twee zitbanken. Een minder-

heid van de banken was voorzien van een leuning. De verenigingen met het talrijkste aantal tafels hadden ook het grootste aantal banken: de meerseniërs (27), de kuipers (24), de houtbrekers (20), de tapijtwevers (18), de witleertouwers (18). Het grote aantal tafels en banken wijst erop dat bij de betrokken corporaties de vergaderingen niet alleen door de bestuursleden werden bijgewoond, maar eveneens door de gewone leden, en dat de ambachtsmeesters er regelmatig dronken en misschien ook aten. Na de bank was de zetel het voornaamste zitmeubel: 27 ambachtsgilden hadden er minstens één (de bakkers, de houtdraaiers en de kleermakers elk drie). Stoelen daarentegen waren veel minder in trek; slechts zes corporaties beschikten over één of meerdere exemplaren. Het korenmeestersambacht bezat een set van 16 stoelen, maar had anderszijds geen banken. Voetbanken treffen we alleen bij de droogscheerders, de houtdraaiers en de oudekleerkopers aan.

De koffer gold in de 16de eeuw als het belangrijkste bergmeubel. Koffers waren er in alle formaten en ze werden voor het opbergen van allerlei voorwerpen gebruikt (kleding, linnengoed, dekens, kussens,...). Negentien ambachtsgilden beschikten over één exemplaar, de bakkers over twee en de hout-

brekers over drie. Kleine kistjes, waarin brieven, papieren en sieraden werden opgeborgen, bezaten alleen de houtzagers en de lammerwerkers. Ook dressoirs en andere kasten waren in de ambachtsinterieurs eerder uitzondering dan regel. Het dressoir was een betrekkelijk kleine kast op vrij hoge poten, dat meestal tegen de wand werd geplaatst. Slechts vijf ambachtsgilden konden zich eigenaar van een dressoir noemen; drie verenigingen waren in het bezit van andere types van kasten (bij de kruideniers is er sprake van een kleerkast). Het geringe aantal verplaatsbare kasten werd misschien gecompenseerd door de aanwezigheid van ingebouwde muurkasten. Rekken of schappen langs de wand troffen we bij slechts drie ambachtsgilden aan. In geen enkel van de ambachtshuizen bevond zich slaap- en toiletmeubilair.

Over de prijzen van de diverse meubelstukken worden we slechts fragmentarisch ingelicht. Van vele meubelstukken kennen we de prijs niet, omdat de prijsopgave in het confiscatieregister meestal op verschillende voorwerpen slaat. Gezien het geringe aantal prijsvermeldingen voor de afzonderlijke meubelstukken heeft het weinig zin om de mediaan of het rekenkundige gemiddelde te berekenen. Om toch een indruk te

krijgen van de prijzen, volgen hierna de minimum- en maximumwaarde van een aantal meubelstukken: een bank (3,3-10 gr.), een zitbank met leuning (24-37 gr.), een tafel (2-22 gr.), een zetel (16-48 gr.), een dressoir (4-8 gr.), een koffer (16-74 gr.), een kantoor (12-436 gr.), een kleerkast (12-84 gr.). Men moet wel voor ogen houden dat het hier gaat om tweedehandsgoederen die openbaar werden verkocht. Uit de beschikbare prijzen kunnen toch twee zaken worden afgeleid: enerzijds dat kantoren, koffers en zetels doorgaans duurder in aankoop waren dan tafels, gewone banken en dressoirs; en anderzijds dat het prijsverschil van bepaalde meubelstukken enorm groot kon zijn. Deze discrepantie houdt uiteraard verband met de verschillen in afmeting, afwerking, versiering, gebruikte houtsoort en ouderdom van de voorwerpen, waarover de confiscatierekening ons weinig of niet inlicht.

Hoe was het met de verlichting en de verwarming in de ambachtshuizen gesteld? Slechts 19 ambachtsgilden (wolwevers en wijnmeters niet meegeteld) waren in het bezit van kroonluchters en/of kandelaars. Het aantal geelkoperen kandelaars varieerde sterk: de timmerlieden bezaten slechts één exemplaar, maar de metselaars hadden er zes en de koreneters niet minder

dan negen. In 13 ambachtshuizen sierde een geelkoperen, een ijzeren of een uit hertegeweï gemaakte kroonluchter het plafond¹⁷. Bij de bakkers, de meerseniers en de timmerlieden hingen er zelfs twee. Enkel de tijkwevers beschikten over twee lantaarns. Het feit dat slechts bij één derde van de ambachtsgilden verlichtingsvoorwerpen voorkomen, laat vermoeden dat de meerderheid van de beroepsverenigingen overdag vergaderden. Het haardvuur vormde de belangrijkste warmtebron in het ambachtshuis. Van alle haardvoorwerpen kwamen de vuurbokken en de haardplaten het frequentst voor: 20 ambachtsgilden hadden minstens één vuurbok en 12 corporaties bezaten een haardplaat¹⁸. De ijzeren vuurbokken werden gebruikt om er het vuur op te stoken. Doordat er ruimte was tussen vloer en vuur werd hierdoor de luchttoevoer bevorderd. Meestal bezaten de ambachtsgilden twee vuurbokken, maar de meerseniers hadden er liefst 11. Het grote meerseniershuis telde talrijke kamers. Vuurstolpen, vuurtangen, halen en blaasbalgen daarentegen kwamen in de ambachtsboedels niet voor.

De ambachtsgilden hadden weinig interesse voor decoratieve voorwerpen. In minder dan een kwart van de ambachtsinterieurs (23,7%) hing één of meer

schilderijen. Tien ambachtsgilden waren in het bezit van één schilderij, twee verenigingen van twee en de goudsmeden van drie. Alleen de muren van het korenetershuis waren met vier schilderijen opgesmukt. Ook in de bronnen-uitgave van J. Scheerder vindt men betrekkelijk weinig sporen van schilderijen in particulier bezit. Op dit vlak onderscheidde de interieurs van burgerwoningen zich dus nauwelijks van de ambachtsinterieurs. Dit is een verschil van dag en nacht met de situatie tijdens de eerste helft van de 18de eeuw: in 1720-22 bezat een gemiddeld Gents huisgezin niet minder dan 12,1 schilderijen¹⁹. Alle schilderijen waarvan we het thema kennen, hebben betrekking op religieuze voorstellingen. Hoewel het aantal schilderijen met wereldlijke onderwerpen in de Nederlanden tijdens de eerste helft van de 16de eeuw geweldig toenam, hadden religieuze thema's toch nog altijd de overhand²⁰. Van 16 schilderijen, op een totaal van 21, kennen we het onderwerp. Eén schilderij stelt een engel voor, een ander beeldt de Heilige Veronica uit; drie hebben de Verrijzenis als thema, vijf de Kruisiging en niet minder dan zes het Laatste Oordeel. Het frequent voorkomen van Laatste Oordelen moet waarschijnlijk in verband worden gebracht met de rechtspraak die de ambachtsgilden uitoefen-

den. Het is immers bekend dat in vele schepenhuisen waar recht werd gesproken een Laatste Oordeel hing²¹. Dergelijke taferelen waren een allegorie van de rechtvaardige rechtspraak. Als dusdanig hadden ze een sterke symbolische waarde. Opmerkelijk is dat geen enkele ambachtsgilde portretten van bestuursleden of ambachtsknapen bezat. De schilderijen van de wijnschroders, de kaarsengieters en de oudekleerkopers waren van gordijntjes voorzien. Venstergordijnen daarentegen treffen we in geen enkel ambachtsinterieur aan. De gemiddelde geldwaarde van de schilderijen bedroeg 65 gr. of in reële termen 5,4 daglonen van een geschoolde arbeider. Het duurste schilderij hing in het ambachtshuis van de kleermakers en vertegenwoordigde een kapitaal van 252 gr., wat het equivalent van 21 daglonen was. Het goedkoopste hing in het korenetershuis en was slechts 9,5 gr. (= 0,75 daglonen) waard. Het grote verschil in geldwaarde werd uiteraard bepaald door de grootte, de kwaliteit, het materiaal, de arbeidsduur en het aanzien van de schilder. Er mag gerust gesteld worden dat het merendeel van de schilderijen die de ambachtshuizen tooiden, een bescheiden kapitaal vertegenwoordigde. In zijn studie over cultuurinvesteringen merkt W. Brulez terecht op dat de schilderkunst tijdens de Nieuwe Tijd de

goedkoopste vorm van kunst was²². Andere decoratieartikelen, zoals beeldhouwwerken en wandtapijten, ontbraken in ambachtsinterieurs nagenoeg compleet. Alleen de goudsmeden bezaten een Onze-Lieve-Vrouwebeeld ter waarde van 170 gr. en de tapijtwevers waren in het bezit van een wandtapijt (waarde: 386 gr. of 32 daglonen). De afwezigheid van wandtapijten en beeldhouwwerken is begrijpelijk, aangezien deze veel duurder waren dan schilderijen. Het prijsverschil had vooral te maken met de duurdere grondstoffen (zijde, gouddraad, marmer, brons, zilver,...) die voor het vervaardigen van deze siervoorwerpen werden gebruikt²³. Geen enkele ambachtsinboedel vermeldt spiegels. De Gentse elite en de sociale middenlagen bezaten tijdens de 16de eeuw meestal wel één of meerdere spiegels²⁴. Ook aan vloerbekleding (tapijten en matten) gaven de corporaties geen geld uit.

Waren de ambachtshuizen met kook- en tafelgerei uitgerust? 25 ambachtsgilden, d.i. 62%, bezaten samen 207 stuks kook-, eet- en drinkgerei, wat een gemiddelde van 8,3 stuks per ambachtsgilde is. Maar dit cijfer geeft een enigszins vertekend beeld, omdat het zilveren drink- en eetgerei er niet in begrepen is. Wanneer men ook dat in rekening

brengt, moet het aantal stuks met nog 165 voorwerpen vermeerderd worden, wat het totaal op 372 stuks en 36 ambachtsgilden brengt, en een gemiddelde oplevert van 10,3 stuks per ambachtsgilde. In aantal stuks voerden de oudeklerkopers (47) de lijst aan, gevolgd door de bakkers (20), de meerseniers (min. 13) en de witleertouwers (13). De grootste variatie aan voorwerpen vindt men bij de koren timers, de kuipers, de meerseniers (6), de houtbrekers en de timmerlieden (5).

Van het tafel- en keukengerei nam het drinkgerei ongetwijfeld de belangrijkste plaats in. In totaal bezaten 21 ambachtsgilden drinkgerei, onder de vorm van één of meerdere tinnen kannen en drinkbekers. Twaalf corporaties hadden één of meerdere tinnen presentkannen, waarin wijn werd uitgeschonken; zes ambachtsgilden waren alleen in het bezit van 'gewone' tinnen kannen. De houtzagers en de kaarsengieters hadden elk een set van twaalf drinkbekers, de witleertouwers een set van zes. Daarnaast beschikten nog 11 ambachtsgilden over uitsluitend zilveren kannen, drinkschalen of bekers. Dit betekent dat in totaal 32 beroepsverenigingen, d.i. 55,2%, enige vorm van drinkgerei bezaten. Populair was de zilveren drinkschaal: in totaal tellen we er 93, ver-

spread over 17 ambachtsgilden. De tijkwevers bezaten er niet minder dan 30, de kruideniers 19. Deze drinkschalen waren lage ronde schaaltes met een vergulde liprand. De bodem ervan was versierd met het ambachtswapen. Ze wogen slechts 245 gram. Hun groot aantal kan verklaard worden door het feit dat bij vele Gentse corporaties het een traditie was dat een nieuwe meester niet alleen zijn intredegeld betaalde, maar ook een zilveren drinkschaal aan de betrokken ambachtsgilde schonk. Voorts tellen we 57 zilveren bekers, verspreid over 10 ambachtsgilden. Het totaal aantal zilveren bekers lag dus hoger dan het aantal tinnen bekers (30 stuks). Anderzijds noteren we veel meer tinnen kannen (81) dan zilveren (4). Merkwaardig is dat zes ambachtsgilden in het bezit waren van een niet onaanzienlijke hoeveelheid fijn en grof tin. Zo bezaten de houtbrekers 53 kg fijn tin en 29 kg grof tin en de korenmeters 42 kg fijn tin en 52 kg grof tin. De gezamenlijke geldwaarde van het tin van de korenmeters bedroeg 960 gr. of 80 daglonen. Of het hier gaat om een vorm van belegging of dat het tin diende om er voorwerpen door een tinnegieter uit te laten vervaardigen, is niet meteen duidelijk.

Van bepaalde ambachtsgilden (kleermakers, meerseniers, smeden, tijkwevers

en wolwevers) weten we met zekerheid dat ze over een eigen keuken beschikten²⁵, en dat aan sommige ambachtshuizen (meerseniers, tapijtwevers, molenaars, houtdraaiers, schipmakers, brouwers) een moestuin verbonden was, waar groenten en kruiden werden gekweekt. Toch beschikten slechts 19 ambachtsgilden, d.i. 32,7%, (wolwevers en wijnmeters niet meegeteld) over kook- en/of eetgerei. Bovendien lag het aantal keukenvoorwerpen bij de betreffende ambachtsgilden bijzonder laag. De variatie was het grootst bij de korenmeters: zij beschikten over twee braadspitten, één braadrooster, één braadpan, één kookpot, één kookketel en één kom. Elf verenigingen waren in het bezit van een metalen kookpot, terwijl zeven ambachtsgilden over een kookketel beschikten. De kookpot had een kogel- of buidelvormig lichaam met daaronder drie pootjes. De schippers bezaten twee kookpotten; de metselaars hadden er drie. De vorm van een kookketel was die van een halve bol. In tegenstelling tot de pot had de ketel een wijde opening. Slechts zes ambachtsgilden beschikten over één of meerdere kommen. Ook het aantal braadpannen (zes corporaties), braadroosters (zeven corporaties) en braadspitten (één corporatie) was dun gezaaid.

In de meeste ambachtshuizen ontbrak ook eetgerei. Alleen de bakkers, de schippers, de smeden en de timmerlieden waren in het bezit van respectievelijk tien, negen en één zilveren, metalen of houten schotels. In geen enkele ambachtsinboedel werden borden aangetroffen. De afwezigheid van borden kan worden verklaard, doordat het de gewoonte was om uit een gemeenschappelijke schotel te eten. Het gebruik van individuele borden kende bij de brede lagen van de bevolking pas in de 18de eeuw een doorbraak, toen een individualisering van de eetcultuur plaatsvond²⁶. Nochtans waren de oudekleerkopers in het bezit van 36 houten vleessnijplanen; ook de meerseniers bezaten er een onbepaald aantal. Afgezien van twee schuimlepels, is van zilveren, tinnen, ijzeren of houten lepels, messen en vorken geen spoor in het confiscatieregister te bespeuren. Het ontbreken van bestekken is voor de eerste helft van de 16de eeuw evenwel niet uitzonderlijk. De gewoonte om met de vingers te eten was nog algemeen verspreid. Bovendien maakten tafelgenoten vaak gebruik van hun eigen zakmes. Slechts in een beperkt aantal ambachtshuizen waren de tafels bedekt met tafellakens (korenmeeters, meerseniers, olieslagers, schilders en schippers). Maar ook in de meeste 16de-eeuwse woonhuizen ontbraken ze.

Totaal afwezig in de ambachtsinboedels waren servetten, zoutvaten en mosterd-potten. Ofschoon we slechts van een beperkt aantal voorwerpen de geldwaarde kennen, lijkt het erop dat het kook- en tafelgerei gemiddeld duurder in aankoop was dan het meubilair²⁷.

Samenvattend kan worden gesteld dat slechts één derde van de corporaties in hun ambachtshuis regelmatig kookte en at. Een uitgebreide set van kook- en tafelfoorwerpen treffen we bij geen enkele ambachtsgilde aan. Alle verenigingen beperkten zich tot het hoogst nodige. Deze regel geldt trouwens voor al het huisraad van de corporaties. Het doorsnee ambachtsinterieur straalde bepaald geen rijkdom, prestige en comfort uit, en kon geenszins wedijveren met de wooninrichting en het huisraad van de Gentse elite en sociale midden-groepen, die over uitgebreidere, gevarieerdere en duurdere inboedels beschikten²⁸. Het meubilair en het andere huisraad in de ambachtshuizen was louter functioneel. Weinige ambachtsgilden omringden zich met decoratieve voorwerpen. De afwezigheid van bepaalde gebruiks- en siervoorwerpen kan deels worden verklaard door de beperktere functies die een ambachtshuis in vergelijking met een woonhuis vervulde (bijvoorbeeld geen slaap-, toi-

let-, atelier-, winkelfunctie). Anderzijds houdt het geringe aantal voorwerpen ook verband met het feit dat bepaalde ambachtsgilden over weinig ruimte beschikten. Om het hoofd boven water te houden, zagen kleinere en armere corporaties zich genoodzaakt om een deel van hun ambachtshuis te verhuren. Meestal hielden ze voor zichzelf slechts één vertrek over, de zogenoemde *collatiekamer*, waar werd vergaderd.

Profaan en religieus zilverwerk

De kostbaarste voorwerpen die de ambachtsgilden bezaten, waren ongetwijfeld de objecten die uit edelmetaal waren vervaardigd. Zij droegen het meest bij tot het sociale prestige van de verenigingen. Niet de uitvoering, maar de intrinsieke waarde (het gewicht en het gehalte) van het gebruikte edelmetaal was bepalend voor de prijs van een zilveren of gouden voorwerp. Opvallend is dat alle edelmetalen ambachtsvoorwerpen uit zilver vervaardigd waren, en geen enkel object uit goud. Het wegen en het bepalen van het gehalte van het geconfisqueerde ambachtssilver werd in 1540 toevertrouwd aan de Gentse zilversmid Franchois van Hove, waarna het tegen 59 gr. het ons (= 30,594 gram) verkocht werd. De Brusselse confiscatierekening licht ons voor de diverse ambachtsgilden alleen in over de totaalwaarde van de voorwerpen, maar niet

over de geldwaarde van de afzonderlijke zilveren voorwerpen²⁹.

In totaal bezaten 48 ambachtsgilden of ruim 82,8% van alle corporaties profaan en/of religieus zilverwerk. Het aantal ambachtsgilden dat over zilverwerk beschikte, was m.a.w. groter dan het aantal dat over meubelen beschikte. De meerwaarde van de zilveren voorwerpen ten opzichte van het gewone huisraadgeroi komt goed tot uitdrukking in de mediaanwaarde (1.635 gr. tegenover 386 gr.) en in het rekenkundige gemiddelde (3.365 gr. tegenover 669 gr.). Aan zilverwerk besteedden de corporaties dus gemiddeld 4 à 5 maal meer geld dan aan meubelen en ander huisraad. Ook de spanning tussen de minimum- en de maximumwaarde was voor het zilverwerk veel groter dan voor het huisraad (287 tegenover 75). Van alle ambachtsgilden investeerden de tijkwevers het meest in zilverwerk (voor een totaal bedrag van 22.125 gr.), de streepscheiders gaven het minst uit (slechts 77 gr.). De suprematie van de tijkwevers was zeer uitgesproken: het kapitaal van de kleermakers, de corporatie die de tweede plaats bezette, vertegenwoordigde maar de helft van dat van de tijkwevers. Significant is ook het feit dat de geldwaarde van het zilverwerk van de tijkwevers meer bedroeg dan de waarde van menig ambachtshuis.

Tabel 2 Waarde van het geconfisqueerde profane en religieuze zilverwerk in groten Vlaams

Ambachtsgilde	Bedrag	Ambachtsgilde	Bedrag	Ambachtsgilde	Bedrag
Tijkwevers	22.125	Olieslagers	2.360	Grauwwerkers	327
Kleermakers	11.035	Schilders	1.998	Zwartleertouwers	280
Kruideniers	10.381	Blauwververs	1.894	Kaarsengieters	254
Brouwers	9.528	Molenaars	1.676	Houtzagars	251
Smeden	9.402	Riemenmakers	1.593	Tinnegieters	213
Tapijtwevers	9.366	Timmerlieden	1.464	Pottenbakkers	213
Wijnmeters	7.906	Bakkers	1.294	Huidenvetters	177
Schippers	7.833	Roodververs	1.239	Streepscheerders	77
Kuipers	6.013	Schipmakers	1.195	Droogscheerders	0
Fruiteniers	6.010	Viskopers	1.077	Oudeschoenmakers	0
Meerseniers	5.021	Pijnders	1.003	Schoenmakers	0
Kaaskopers	4.516	Wolwevers	927	Strodekkers	0
Witleertouwers	4.499	Koreneters	791	Ticheldekkers	0
Goudsmiden	4.384	Lijndraaiers	667	Volders	0
Makelaars	3.806	Schrijnwerkers	626	Vouwers en strijkers	0
Oudekleerkopers	3.464	Hoedenmakers	568	Vleeshouwers	0
Houtdraaiers	3.310	Wapenmakers	520	Wagenmakers	0
Kousenmakers	3.038	Houtbrekers	516	Wijnschroders	0
Metselaars	3.011	Lammerwerkers	401		
Barbiers	2.876	Pleisteraars	398		

Bron: Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer, nr. 18.255.

Noot: in het bedrag van de viskopers is niet het religieuze zilverwerk begrepen.

Doorgaans bezaten de rijkste ambachtsgilden ook het duurste zilverwerk (kleermakers, tijkwevers, kruideniers, smeden, brouwers, schippers), wat niet betekent dat er een absoluut wetmatig verband bestond. Zo vertegenwoordigde het zilverwerk van het wolweversambacht, ontegensprekelijk de rijkste ambachtsgilde te Gent, slechts een

kapitaal van 927 gr., terwijl het houtdraaiersambacht, dat slechts de 46ste plaats in de welstandshiërarchie van de ambachtsgilden bekleedde, voor ruim 3.310 gr. zilveren voorwerpen bezat.

In totaal waren de 48 ambachtsgilden in het bezit van minimaal 387 zilveren voorwerpen, d.i. een gemiddelde van

8,1 stuks per vereniging (zie bijlage 4). Het grootste aantal stuks vinden we bij de tijdwevers (47), de kruideniers (25), de brouwers (24), de schippers (24), de smeden (23) en de kleermakers (18). De variatiegraad was het grootst bij de smeden (10), gevolgd door de meerseniers (7), de fruiteniers (6), de kaaskopers (6), de kleermakers (6), de metselaars (6), de oudekleerkopers (6), de schilders (6) en de tapijtwevers (6).

Het zilverwerk van de ambachtsgilden bestond voornamelijk uit drink- en eetgerei (42,6%) (zie hoger) en uit sieraden, onder de vorm van ambachtsinsignes, en ambachtszegels (36,2%). Voorts had 18,9% van de zilveren voorwerpen betrekking op liturgische objecten. Bij liefst driekwart (74,1%) van de ambachtsgilden werden in totaal 117 zilveren insignes in beslag genomen. Het hoge percentage verbaast ons niet, omdat binnen de ambachtswereld het communicatieve systeem van tekensymboliek een belangrijke rol speelde³⁰. Bij een groot aantal corporaties droegen de bestuursleden en de ambachtsknaap tijdens openbare plechtigheden, processies, optochten en vergaderingen een ambachtsinsigne. De meeste ambachtsgilden hechtten veel belang aan dergelijke herkenningstekens, omdat men zich op die manier visueel kon onderschei-

den van de andere corporaties, en omdat tijdens publieke optochten en feestelijkheden de gehele stedelijke gemeenschap ze kon aanschouwen. In 43 verenigingen beschikte de knaap, die een administratieve taak vervulde, over een zilveren kenteken. Het gewicht, de grootte en de prijs van zo'n knaapinsigne vertoonden grote variaties. Bij de streepscheerders ging het om een klein embleem van amper 40 gram met een geldwaarde van 77 gr. (= 6,4 daglonen). Het knaapinsigne van de grauwwerkers daarentegen woog 170 gram en had een waarde van 327 gr.; terwijl dat van de pijnders 520 gram woog en een kapitaal van 1.003 gr. vertegenwoordigde. Bij de olieslagers droeg de knaap zijn herkenningsteken aan een zilveren ketting, wat het gewicht op 1.224 gram bracht en de waarde ervan op 2.360 gr. (= 197 daglonen). De hiërarchie van de knaapinsignes weerspiegelt perfect de rijkdom en de sociale status van de ambachtsgilden.

Voorts tellen we 74 emblemen, verspreid over 17 ambachtsgilden, die door de ambachtsgezworenen werden gedragen. Het betrof kleine ambachtsschildjes (bijv. kaarsengieters, kuipers, pleisteraars, lijndraaiers, wijnmeters en blauwververs) of voorwerpen die het ambachtsgilde symboliseerden. Bij de kaaskopers hadden ze de vorm van een

bolletje kaas, bij de schippers ging het om 14 ankertjes, bij de kruideniers om vier vijzeltjes, bij de hoedenmakers om hoedjes en bij de wapenmakers om helmpjes³¹. De gezworenen van de schilders droegen een beeldje van Sint-Lucas, hun patroonheilige. Bij een deel van de ambachtsgilden droegen de gezworenen hun herkenningsteken aan een zijden lint om de hals, terwijl in andere verenigingen (bijv. lijndraaiers en roodververs) het insigne op de hoed van de gezworene was bevestigd. De confiscatierekening vermeldt geen ambtskledij. Wellicht waren de ambtsgewaden en de hoofddeksels die bestuursleden tijdens optochten en vergaderingen droegen, in tegenstelling tot de ambachtsinsignes, geen eigendom van de vereniging, maar persoonlijk bezit van de bestuursleden. 18 ambachtsgilden (31%) hadden een zegelmatrijs, wat er op wijst dat een deel van de corporaties hun documenten, om ze officieel en rechtsgeldig te maken, van een ambachtszegel voorzagen.

In 1540 waren 26 ambachtsgilden, d.i. 44,8%, in het bezit van liturgisch zilverwerk. Aangezien op dat moment niet minder dan 86% van de ambachtsgilden over een eigen kapel beschikte³², betekent dit dat slechts de helft van de betrokken corporaties was uitgerust met

voorwerpen om de mis te celebreren. We tellen in totaal 26 ampullen, 20 kelken en 16 patenen (hostieschaaltjes). Verder noteren we nog twee hostiedoosjes, een paar beeldjes van patroonheiligen en bij het smedenambacht een aantal relikwieën in de vorm van een hoofd of een arm. In tegenstelling tot de Brugse ambachtsgilden beschikten in Gent alleen de smeden over een zilveren kruis³³.

Liturgische voorwerpen

Aangaande de liturgische voorwerpen worden wij door de confiscatierekening slechts gedeeltelijk geïnformeerd. In tegenstelling tot het religieuze zilverwerk werden de overige liturgische objecten alleen bij die ambachtsgilden geconfisqueerd die geen misfundatie hadden³⁴. De verbeurdverklarde voorwerpen werden door Pieter Biestman en Lieven van den Eechaute, beide meesters waren lid van het oudekleerkopersambacht, getaxeerd en vervolgens tegen de geschatte prijs verkocht, met uitzondering evenwel van de voorwerpen van het metselaarsambacht. Deze schonk Karel V aan ridder Huughes van Gramez, heer van Wingene en financieel ambtenaar van de keizer. Blijkbaar bezaten de meeste ambachtsgilden in 1540 een misfundering, aangezien slechts van negen ver-

enigingen (15,5%) de liturgische goederen in beslag werden genomen. De mediaanwaarde van de liturgische voorwerpen bedroeg 120 gr. Vergeleken met de mediaanwaarde van het zilverwerk (1.635 gr.) en met die van het huisraad (386 gr.) is dit een zeer bescheiden bedrag. Ook de spanning tussen de maximumwaarde van de metselaars (680 gr. = 57 daglonen) en de minimumwaarde van de barbiers (91 gr. = 8 daglonen) is klein. De negen ambachtsgilden bezaten samen minimaal 60 liturgische voorwerpen, wat een gemiddelde van 6,7 stuks per corporatie is. Met 23 stuks stak het metselaarsambacht met kop en schouder boven de rest uit; bij de andere verenigingen varieerde het aantal tussen drie en zes stuks. Bij het metselaarsambacht was de verscheidenheid aan objecten ook het grootst: acht voorwerpen tegenover drie à vijf bij de andere corporaties. Elk van de negen ambachtsgilden was in het bezit van minstens één kazuifel, de

schipmakers en de tapijtwevers van twee, en de metselaars van zelfs drie. Vier kazuifels waren vervaardigd uit half ostade, drie uit damast, drie uit linnen, één uit sajjet, één uit fluweel en één uit Brugs blauw satijn. De kleur van de kazuifels die uit damast, half-ostade en fluweel waren vervaardigd, was rood. De damasten kazuifel van de kaaskopers was versierd met hun wapenschild. Zeven ambachtsgilden waren in het bezit van gedrukte misboeken en van een aantal kandelaars. De vier koperen kandelaars van het metselaarsambacht waren voorzien van het ambachtswaapen. Bij vijf van de negen corporaties kwamen altaargewaden voor. Voorts beschikten de tijdwevers over een aantal lakens om de handen aan af te drogen, de bakkers en de metselaars over een koperen wijwatervat en de metselaars over één paar zijden en één paar linnen altaargordijnen, twee hostiedozen en twee oude koffers.

Tabel 3 Waarde van de geconfisqueerde liturgische voorwerpen in groten Vlaams

Ambachtsgilde	Bedrag	Ambachtsgilde	Bedrag	Ambachtsgilde	Bedrag
Metselaars	680	Bakkers	120	Tapijtwevers	96
Meerseniërs	360	Tijdwevers	120	Zwartleertouwers	96
Kaaskopers	144	Schipmakers	108	Barbiers	91

Bron: Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer; nr. 18.255.

Noot: deze tabel houdt geen rekening met het liturgische zilverwerk.

Besluit

Het weze duidelijk dat de materiële cultuur van de Gentse ambachtsgilden tijdens de eerste helft van de 16de eeuw door functionaliteit, soberheid en eentonigheid gekenmerkt werd. Bijna alle ambachtsgilden beperkten hun investeringen in de materiële inrichting en uitrusting van hun ambachtshuizen tot het strikt noodzakelijke, tot de meest elementaire huishoudelijke voorwerpen: tafels, zitmeubilair, bergmeubels en drinkgerei. Gemiddeld bezat een ambachtsgilde minder dan 25 stuks huisraad en zilverwerk. De ambachtsinterieurs blonken geenszins uit in weelde, comfort en overvloed. Het waren bepaald geen schatkamers van kunstvoorwerpen en luxeartikelen, maar ze ademden veeleer een sfeer van eenvoud en soberheid uit. De meeste gaven een kale aanblik. Een vergelijking met de interieurs van burgerwoningen leert dat de sociale top- en middengroepen van de 16de-eeuwse Gentse samenleving gemiddeld meer, gevarieerder en duurder meubilair en ander huisraad bezaten dan de meeste ambachtsgilden. Dit verschil kan grotendeels worden verklaard door het feit dat de functies van een ambachtshuis beperkter waren dan die van een woonhuis, en doordat de kleinere en armere corporaties meestal slechts één kamer van hun ambachtshuis effec-

tief gebruikten. Wegens hun geringe inkomsten, uit o.m. lid- en intrededgelden, zagen deze beroepsverenigingen zich verplicht om de overige vertrekken van hun pand te verhuren.

Toch is uit ons onderzoek ook gebleken dat m.b.t. de materiële leefwereld er wel degelijk verschillen tussen de Gentse ambachtsgilden bestonden, wat zich vertaalde in een hiërarchische rangorde. Van de 55 corporaties waarvan de inboedel gekend is, beschikten er 33 of ruim 60% over minder dan 20 meubelstukken, huisraadgerei en zilveren objecten. Drie verenigingen bezaten zelfs niks (volders, vouwers-strijkers, strodekkers). Zeven ambachtsgilden hadden tussen de 21 en 40 voorwerpen, vijftien corporaties tussen 41 en 80 stuks, en één ambachtsgilde, dat van de meerseniers, bezat in totaal 88 objecten. De rijkste en economisch belangrijkste ambachtsgilden, zoals de wolwevers, de meerseniers, de bakkers, de tijkwevers, de brouwers, de schippers, de timmerlieden en de kleermakers, bezaten over het algemeen meer en duurdere voorwerpen dan de armere en kleinere corporaties. Aangezien grote ambachtsgilden behoefte hadden aan veel ruimte en kapitaalkrachtige ambachtsgilden vonden dat het verhuren van een deel van hun ambachtshuis afbreuk deed aan het

sociaal aanzien van hun vereniging, is het logisch dat deze ambachtsgilden over uitgebreidere inboedels beschikten. Decoratieve voorwerpen, voornamelijk schilderijen, treft men bijna uitsluitend bij de grotere en kapitaalkrachtigere ambachtsgilden aan. Bepaalde ambachtshuizen waren dus materieel beter uitgerust dan andere en ze vervulden ook meer functies. In ongeveer één derde van de ambachtshuizen werd niet alleen vergaderd en drinkgelagen gehouden, maar ook gekookt, gegeten en gefeest. Ambachtsgilden die over minder ruimte beschikten, doordat zij een kleiner ambachtshuis betrokken of een deel van hun pand verhuurden, zochten voor dergelijke activiteiten een herberg op.

Onze bevindingen inzake ambachtvoorwerpen staan in schril contrast met het investeringsgedrag dat de Gentse ambachtsgilden ten aanzien van onroerende goederen tentoonspreidden. De meeste corporaties investeerden heel wat kapitaal in de aankoop en de bouw van ambachtshuizen, godshuizen, ambachtskapellen en hypothecaire leningen (erf- en lijfrenten)³⁵ De ambachtsgilden hechtten dus opvallend minder belang aan het interieur van hun huis, dan aan de buitenkant ervan. Zij maakten een strikt onderscheid tussen het openbare

gedeelte en de privé-sfeer van het ambachtshuis. Een verklaring hiervoor moet ons insziens vooral worden gezocht in de representatiestrategieën van de ambachtswereld, m.a.w. de manier waarop ambachtsgilden zich wilden tonen aan de buitenwereld. Voor de externe profilering van de groepsidentiteit en de sociale status van de ambachtsgilden was de aanschaf van veel en dure meubels en ander huisraad weinig interessant, omdat ze geen 'sociale return', geen sociale meerwaarde voor het ambachtsgilde opleverden. De voorwerpen die in het ambachtsinterieur stonden opgesteld, waren immers onttrokken aan het gezichtsveld van de stedelijke gemeenschap. Men kon er niet met pronken en imponeren. Vanuit deze benadering kan ook worden verklaard waarom onder de roerende bezittingen de zilveren ambachtsinsignes de uitzondering op de regel vormden. Tijdens processies, optochten en feestelijkheden konden alle stedelingen de sieraden waarmee de bestuursleden en de ambachtsknapen getooid waren, in het openbaar aanschouwen en bewonderen.

Over mogelijke veranderingsprocessen in de materiële cultuur van de Gentse ambachtsgilden in de loop van de vroegmoderne periode kunnen we, gezien de aard van het onderzochte bronnenmateriaal, geen uitspraak doen. De vraag of

de ambachtsinterieurs in de 17de en 18de eeuw rijker gestoffeerd waren dan in de 16de eeuw, is voor de meeste Gentse corporaties echter weinig relevant, aangezien na 1540 nog slechts een minderheid van de verenigingen over een eigen ambachtshuis beschikte. Het merendeel van de ambachtsgilden vergaderde voortaan in herbergen en bij bestuursleden thuis.

Voetnoten

1. Alle geldwaarden in dit artikel staan uitgedrukt in groten Vlaams (= gr.). 1 pond groten Vlaams = 20 schellingen groten Vlaams = 240 groten Vlaams = 1,5 ponden groten Brabants = 6 ponden tournois = 6 carolusgulden = 12 ponden paris. 1 carolusgulden = 20 stuiver = 40 groten Vlaams.

De Gentse benamingen van de ambachtsgilden werden behouden. Verklaring: droogscheerders = lakenbereiders; fruiteniers = fruithandelaars; grauwwerkers = bontwerkers; houtbrekers = houthandelaars; huidenvetters = leerlooiers; kaaskopers = kaashandelaars; lammerwerkers = leerbewerkers; pijnders = dragers van zakken graan; streepscheerders = lakenbereiders; ticheldekkers = dakdekkers; viskopers = vishandelaars; wijnschroders = lossers en laders van zware stukgoederen.

2. De staten van goed zijn inventarissen van de roerende en onroerende goederen die bij sterfte van een van de ouders door de Gentse

schepenen van gedele werden opgemaakt om de belangen van minderjarige erfgenamen te beschermen. De mogelijkheden en beperkingen van deze bron voor de studie van de materiële cultuur van sociale groepen worden uitvoerig belicht in de twee volgende publicaties: A. VAN DER WOUDE en A. SCHUURMAN (eds.), *Probate inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development. Papers presented at the Leeuwenborch conference (Wageningen, 5-7 May 1980)*, Wageningen, 1980 (A.A.G. Bijdragen, 23) en F. DAELEMANS (ed.), 'Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur. Staten van goed en testamenten. Handelingen van de studiedag te Brussel, 24-10-1986', *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, extranummer 25, deel 2, Brussel, 1988.

3. Naast een inleidend artikel over de stand van het onderzoek door H. SOLY, 'Materiële cultuur in de 18e eeuw: een terreinverkenning', *Oostvlaamse Zanten*, 63, nr. 1 (1988), pp. 3-15, werden de volgende aspecten van de materiële cultuur behandeld: C. TERRY, 'Tafelen en tafelgerei in Gent', *Oostvlaamse Zanten*, 63, nr. 1 (1988), pp. 15-32; J. VAN RYCKEGHEM, 'Eenvoud en raffinement. Kleding en sieraden te Gent', *Oostvlaamse Zanten*, 63, nr. 1 (1988), pp. 33-50; I. PISTERS, 'Gentse woninginterieurs uit de 18e eeuw. Bedden, tafels, toilet-, zit- en opbergmeubels', *Oostvlaamse Zanten*, 63, nr. 2 (1988), pp. 71-80; I. BOURGEOIS, 'Dekoratieve voorwerpen en binnenhuisversiering te Gent in de 18de eeuw. Vloer- en wandbekleding, gordijnen,

schilderijen, spiegels', *Oostvlaamse Zanten*, 63, nr. 2 (1988), pp. 81-98.

4. In Nederland wijdde het tijdschrift *Volkskundig Bulletin* reeds in juli 1983 een themanummer aan boedelinventarissen.

5. Zie bijvoorbeeld de boedelinventaris van het Brugse schoenmakersambacht uit 1659. M. RYCKAERT, 'Het onroerend patrimonium van de ambachten van de schoenmakers en de timmerlieden (14de-18de eeuw)', in *De Brugse schoenmakers en timmerlieden. De ambachten en hun huizen, 14de-20ste eeuw*, Brugge, 1985, pp. 15-16.

6. Vermelden we in dit verband de confiscatie van het goud- en zilverwerk van abdijen, kloosters, kerken, hospitalen, broederschappen, ambachtsgilden, schuttersgilden, steden en kasselrijen in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van aartshertog Matthias van Oostenrijk. Voor Brugge bleef de inventaris van de in beslag genomen voorwerpen bewaard. Hij werd uitgegeven door A. SCHOUTEET, 'Inventaris van het goud- en zilverwerk in april 1578 te Brugge opgeëist', *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'émulation te Brugge*, 105 (1968), pp. 217-246. De inventaris licht ons in over de soort en het gewicht van de voorwerpen, maar niet over de geldwaarde ervan.

7. De confiscatierekening wordt bewaard in het Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer, nr. 18.255.

8. De Sententie van 30 april 1540 is hieromtrent formeel: *Nous déclairons aussi confisquez tous et quelconques les biens, rentes,*

revenu, maisons, artilleryes, munitions de guerre, la cloche nommée Roelandt, et autres choses que les dicts corps de ville, mestiers et tyssarans et leur sieulte ont en publique et commun. J. LAMEERE en H. SIMONT, Recueil des Ordonnances des Pays-Bas, 2de reeks, IV, Brussel, 1907, p. 179.

9. De Brusselse confiscatierekening, die door Josse van den Hecke in het Frans werd opgesteld, is eigenlijk een bundeling van drie deelrekeningen. Josse van den Hecke oefende sedert 1538 het ambt van buitengewoon ontvanger van het graafschap Vlaanderen en van de steden en kasselrijen van Rijsel, Dowaaï en Orchies uit. De eerste rekening omvat in totaal 174 beschreven folio's en omslaat de periode 1540-44. Uit de apostille blijkt dat de rekening in juli 1547 werd afgesloten. De tweede rekening omvat slechts 11 beschreven folio's, en de apostille is op 26 november 1550 gedateerd. De derde rekening behelst 14 beschreven folio's en werd in december 1550 voltooid. De bedragen in de eerste rekening, alsook in de twee aanvullende rekeningen, staan in ponden parisis uitgedrukt. Naast de confiscaties van de Gentse ambachtsgilden vermeldt de rekening ook de namen van terechtgestelde, verbannen en veroordeelde Gentse oproerkrakers en van de opstandelingen uit andere Vlaamse steden (Kortrijk, Oudenaarde...). De rekening is ingedeeld volgens de aard van de verbeurdverklaarde goederen. Achtereenvolgens komen aan bod: het huisraad (*biens meubles et catthelz*), het zilverwerk (*la vasselle et meubles d'argent*), de liturgische voorwerpen (*aornemens des chappelles*

et aultelz), de saldi van de laatste ambachtsrekeningen, de achterstallige intredegelden m.b.t. het meesterschap, de verkoop van de ambachtshuizen, de verhuur van de ambachtshuizen, en de verkoop van bomen, cijnzen en gronden op het platteland. Over de geconfisqueerde militaire voorwerpen van de corporaties licht de rekening ons niet in. Dit komt omdat het militaire materiaal niet openbaar werd verkocht, maar ter beschikking van het keizerlijke leger werd gesteld. In de kroniek van Jan van den Vivere lezen we hieromtrent: *In dit voorseyde jaer van XVc XL, den XXIX van Mey, ende ooc daer te vooren, zoo waeren ghehaelt van skeysers weghe alle de tenten, half tenten ende pavelgoenen, vierpannen ende datter toebehoort, van alle de neeringhen van de stede van Ghendt.* F. DE POTTER, *Chronijcke van Ghendt door Jan van den Vivere, Gent, 1885, p. 182.*

10. Voor de 18de-eeuwse Gentse staten van goed blijkt althans dat de schatter alleen de voorwerpen noteerde die enige waarde hadden. SOLY, 'Materiële cultuur', p. 9.

11. We moeten evenwel opmerken dat het procentuele aandeel van de liturgische voorwerpen in werkelijkheid hoger lag, aangezien de confiscatierekening ons alleen over de ambachtsgilden informeert die geen misfundatie bezaten.

12. Voor een overzicht van de ambachtsgilden die eigenaar waren van een ambachtshuis zie J. DAMBRUYNE, 'Rijkdom, materiële cultuur en sociaal aanzien. De bezitspatronen en investeringsstrategieën van de Gentse ambachten omstreeks 1540', in C.

LIS en H. SOLY (red.), *Werelden van verschil. Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel, 1997), pp. 151-211.

13. DAMBRUYNE, 'Rijkdom', p. 159.

14. DAMBRUYNE, 'Rijkdom', p. 160.

15. J. SCHEERDER, 'Documenten in verband met confiscatie van roerende goederen van hervormingsgezinden te Gent (1567-1568)', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CLVII (1991), pp. 125-241.

16. Een degelijk overzicht van het laatmiddeleeuwse meubilair en andere huisraadvoorwerpen vindt men bij B. DUBBE, 'Het huisraad in het Oostnederlandse burgerwoninghuis in de late middeleeuwen', in *Thuis in de late middeleeuwen. Het Nederlands burgerinterieur 1400-1535*, Zwolle, 1980, pp. 21-80. Zie verder J. WEYNS, *Volkshuisraad in Vlaanderen. Naam, vorm, geschiedenis, gebruik en volkskundig belang der huiselijke voorwerpen in het Vlaamse land van de Middeleeuwen tot de Eerste Wereldoorlog*, 4 delen, Beersel, 1974.

17. Een prachtexemplaar van een kroonluchter opgebouwd rond een hertegewei (afgeworpen gewei van een driejarig edelhert) kan men bewonderen in het Stedelijk Museum van Diest.

18. Ook inzake verlichtings- en haardvoorwerpen beschikken we over weinig prijsgegevens. De minimum- en de maximumwaarden zijn voor: kandelaars (14,4-24 gr.), kroonluchters uit hertshoorn (8,5-20 gr.), ijzeren kroonluchter (31 gr.), geelkoperen

kroonluchters (102-168 gr.), vuurbokken (8-60,5 gr.).

19. BOURGEOIS, 'Dekoratieve voorwerpen', p. 91.

20. W. BRULEZ, *Cultuur en getal. Aspecten van de relatie economie-maatschappij-cultuur in Europa tussen 1400 en 1800*, Amsterdam, 1986, p. 57.

21. J. DE RIDDER, *Gerechtigheidsstaferelen voor schepenhuisen in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw*, Brussel, 1989.

22. BRULEZ, *Cultuur*, p. 85.

23. BRULEZ, *Cultuur*, pp. 70-72.

24. SCHEERDER, 'Dokumenten', pp. 125-241.

25. Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer, nr. 11.255, f°43v, 47r, 49r; Stadsarchief Gent, reeks 301, nr. 96, f°195v, 196r.

26. SOLY, 'Materiële cultuur', p. 13; TERRY, 'Tafelen', p. 30.

27. Een metalen kookpot schommelde tussen 24 en 106 gr., een kookketel rond de 50 gr. en een tinnen presentkan tussen 24 en 66 gr.

28. Zie M. GYSSELING, 'Het huisraad in het bisschoppelijk paleis te Gent in 1587', *Taal en Tongval*, 14 (1962), pp. 101-119; SCHEERDER, 'Documenten', pp. 101-119; W. BLOCKMANS, 'Peilingen naar de sociale structuren te Gent tijdens de late 15e eeuw', *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14e en 15e eeuw*, deel I, Heule, 1971, pp. 239-241, 255-262.

29. In tegenstelling tot de ambachtsgilden, kreeg de stad Gent van Keizer Karel in 1544 haar geconfisqueerd zilver- en goudwerk, alsook haar meubelen, terug. Stadsarchief Gent, reeks 94, nr. 1.010 (30 maart 1544).

30. Zie J. FARR, *Hands of Honor: Artisans and Their World in Dijon, 1550-1650*, Ithaca-Londen, 1988, pp. 153-154.

31. Het Gentse Bijlokemuseum bezit een paar 18de-eeuwse zilveren scheepsankertjes.

32. DAMBRUYNE, 'Rijkdom', p. 162.

33. De meeste Brugse ambachtsgilden bezaten tijdens de 16de eeuw twee kruisen. SCHOUTEET, 'Inventaris', pp. 217-246.

34. Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer, nr. 18.255, f°12v.

35. DAMBRUYNE, 'Rijkdom', p. 181.

Bijlage 1 Soort en aantal geconfisqueerde meubelstukken

	t a f e l s	k a n t r e n	s c h i j f e n l a d e n	b a n k e n	v o e t e b l a n k e n	z e t e l s	s t o e l e n	k o f f e r s	k i e s t e e n	k a s t e n	d r e s s e n o i r s	r e k k e n	v a r i a n t e	a a n t a l
Bakkers	12	1		14		3	1	2					6	33
Barbiërs	7	1		14								1	4	23
Brouwers	7	1		8		1							4	17
Droogscheerders	d		d	d	d	1							4	7
Fruiteniers		1		1		1		1					4	4
Goudsmeden	4			6			3						3	13
Houtbrekers	10	1		20		1		3					5	35
Houtdraaiërs	1	1		2	3	3		1					6	11
Houtzagers	d	1		d					1				4	6
Huidenvetters		1				2							2	3
Kaarsengieters	6	1		12		1		1		1			6	22
Kleermakers	d	1		d		3					1		5	9
Korenmeters	2					2	16	1					4	21
Kruidentiers	d	1		d				1		1			5	7
Kuipers	12			24		1							3	37
Lammerwerkers	1	1	2	5		1	1	1	1				8	13
Meerseniers	15	1		27		1		1				1	6	46
Metselaars	1	1		2		1							4	5
Molenaars		1		4				1					3	6
Olieslagers	5	2		8		1		1					5	17
Oudekleerkopers	4			8	1	1		1			1		6	16
Oudeschoenmakers	1	1		3									3	5
Pijnders	1	1		2				1					4	5
Riënmakers		1		2				1					3	4
Schilders	1	1	1	3			4						6	12
Schipmakers		1		3		1							3	5
Schippers		2				1		1					3	4
Schoenmakers	d	1		d		1							4	6
Schrijnwerkers		1		2		1							3	4
Smeden	2	1		4		2				1	1		6	11
Tapijtwevers	10	1		18									3	29
Ticheldekkers		1				2		1					3	4
Tijkwevers	d	1		d		1							4	6
Timmerlieden	11	1		16		2		1			1	1	7	33
Viskopers		1						1					2	2
Vleeshouwers		1		3		1	2	1					5	8
Wagenmakers	1			2				1					3	4
Wijnschroders	2	1		2				1			1		5	7
Witleertouwers	9	1		18									3	28
Zwartleertouwers		2		2		1							3	5
Totaal	137	37	3	247	6	39	27	24	2	3	5	3		533

Bron: ARA, Rekenkamer, nr. 18.255. Noot: d = diverse. We veronderstellen twee banken per tafel. Voor het berekenen van de totalen hebben we d gelijkgesteld aan twee stuks. Ofschoon het huisraad van de wijnmeters en de wolwevers het meest waardevol en waarschijnlijk ook het meest uitgebreid was, verstrekt de confiscatierekening geen informatie over het aantal en de soort van voorwerpen.

Bijlage 2 Soort en aantal verlichtings-, haard- en andere voorwerpen

	k a n d e l l a r s	k o r n e n	v a n d e n	h a l d e n	b e l l e n	t i c h e l l e n	s c h e l l e n	t a c k e n s	g o l d e n s	b l a z i o n e n	v a r i e n	t o t a l
Bakkers		2	4	1		2	2		2	3	1	17
Barbiërs					2		1				1	4
Brouwers		1	2			2	1					6
Goudsmeden	4		5	2			3				1	15
Houtbrekers	5		2	1		2					1	11
Huidenvetters		1							3			4
Kaarsengieters			3		1		1		1	1		7
Kleermakers			4	2			1					7
Korenmeeters	9					2	4	2			3	20
Kruideniers		1					1					2
Kuipers		1										1
Lammerwerkers		1	2									3
Meerseniers		2	11	1	2		1	1				18
Metselaars	6			1			1					8
Molenaars		1										1
Olieslagers			2			2		1				5
Oudekleerkopers			2	1			1		2			6
Pijnders				2							13	15
Schilders			1	1			1	1			1	5
Schippers			2				2	1				5
Schoenmakers			2									2
Schrijnwerkers			1									1
Smeden			2	1								3
Tapijtwevers		1	4								1	6
Ticheldekkers	3								3			6
Tijkwevers		1	2						7	2		12
Timmerlieden	1	2	2	1		1						7
Wagenmakers		1	2									3
Wijnschrodërs	3	1	1	1	6		1		2		7	22
Totaal	31	16	56	15	11	11	21	6	6	17	32	222

Bron: ARA, Rekenkamer, nr. 18.255.

Noot: voorwerpen die bij minder dan drie ambachtsgilden voorkwamen, hebben we ondergebracht in de rubriek varia. Wanneer een ambachtsgilde een bepaalde hoeveelheid grof of fijn tin bezat, noteerden we 1; wanneer een ambachtsgilde grof én fijn tin bezat, noteerden we 2.

De varia betreffen: twee lantaarns (tijkwevers), drie vuurstaken (korenmeeters, pijnders), één baarkleed (bakkers), 12 zakken (pijnders), één vaandel (schilders), één beeld (goudsmeden), één wandtapijt (tapijtwevers), één weegschaal (kaarsengieters), één kapstok (korenmeeters), één windas (wijnschrodërs), zes koorden (wijnschrodërs) en twee scharen (barbiërs, houtbrekers).

Bijlage 3 Soort en aantal keuken- en tafelgerei

	b r a d s p i t t e n	b r a d r o n n e n s	b r a d p l a n n	s n i j p l a n n	k o m m e n	k o k k o t t e n	k o k k o t t e n	s c h o t t e l s	d r i n n k e b e k e r s	k a n n e n	p r e s e n n e n	s c h u i a	v a r i a l	a a n t a l
Bakkers							1	10		9				20
Barbiërs											2			2
Houtbrekers		1			1	1	1				2			6
Houtzagers									12					12
Kaarsengieters									12					12
Kleermakers			2			1				2	2			7
Korenmeeters	2	1	1		1	1	1							7
Kuipers			1		1	1	1			4	2			10
Lijndraaiërs						1				2				3
Makelaars											4			4
Meerseniers				d	d	1				5	2	1		13
Metselaars						3					2			5
Molenaars			1				1			3			1	6
Olieslagers		1												1
Oudekleerkopers		1	1	36						9				47
Pijnders		1												1
Pleisteraars											1			1
Schippers					2	2					4			8
Sweden										5				5
Tapijtwevers						1							1	2
Timmerlieden		1	1			1				3	2			8
Viskopers					1		1				2	1		5
Vleeshouwers											6			6
Wijnschroeders		1								2				3
Witteleertouwers							1			6	6			13
Totaal	2	7	7	38	8	13	7	10	30	50	31	2	2	207

Bron: ARA, Rekenkamer, nr.18.255.

Bijlage 4 Soort en aantal geconfisqueerde zilveren voorwerpen

	k n a a p t e k e n s	k n a a p t e k e n s	g e z w o l r m e t e r j k e n s	z e g e n n e n n e n n	k a n n e n n e n	d r i n k s h a l e n	b e k e r s s	s c h o o s j e e s	d o o s j e e s	k e l k e n	a m p u l e n	p a t e n n	v a r i a t i e	v a r i a t i e	a n t a l s t u k s
Bakkers			1							2				2	3
Barbiërs	1				1					1				3	3
Blauwververs	1		4		1					1				4	7
Brouwers	1		8		8	6				1				5	24
Fruiteniers	1				1	1				1	2	1		6	7
Goudsmiden	1	1										1	d	4	5
Grauwwerkers	1													1	1
Hoedenmakers	1		4							1				3	6
Houtbrekers	1			1										2	2
Houtdraaiërs	1				4					2		1		4	8
Houtzagers	1													1	1
Huidenvetters				1										1	1
Kaarsengieters	1		4											2	5
Kaaskopers	1		4		1					1	2	1		6	10
Kleermakers	1				1	12				1	2	1		6	18
Korenmeters	1													1	1
Kousenmakers	1				4					1				3	6
Kruideniers	1		4		19					1				4	25
Kuipers	1		1		10									3	12
Lammerwerkers	1	1		1										3	3
Lijndraaiërs	1		8											2	9
Makelaars	1								1	1	2	1		5	6
Meerseniers	1			1	1	2				1	2	1		7	9
Metselaars	1			1	1					1	2	1		6	7
Molenaars	1			1							2	1		4	5
Olieslagers	1	1												2	2
Oudekleerkopers	1			2	4				1		2	1		6	11
Pijnders	1													1	1
Pleisteraars	1		4											2	5
Riemenmakers	1			1						2	1	d		5	7
Roodververs	1		4		1									3	6
Schilders	1		4	1						2	1	1		6	10
Schrijnwerkers	1											1		2	2
Schipmakers										1	2	1	2	4	6

Schippers	1		14					9					3	24	
Smeden	1		1	1	5	1	1		3	2	1	7	10	23	
Streepscheerders	1												1	1	
Tapijtwevers	1		1	1		1	12		1				6	17	
Tijkwevers	1			2	30	13			1				5	47	
Timmerlieden	1		2	2			1	1					5	7	
Tinnegieters	1												1	1	
Viskopers	1		1	1									3	3	
Wapenmakers	1		3	1									3	5	
Wijnmeters	1		4	1			1						4	7	
Witleertouwers				1		1	8				1		4	11	
Wolwevers	1		1									1	3	3	
Zwartleertouwers	1											3	2	4	
Totaal		43	3	74	20	4	93	57	11	2	20	26	16	18	387

Bron: ARA, Rekenkamer, nr. 18.255.

Noot: tot de varia behoren o.m. een kruis (smeden), relikwieën in de vorm van het hoofd van Sint-Blooi en twee armen (smeden), een beeld van Sint-Blooi (goudsmeden), delen van een riemslot (riemenmakers), traliewerk (smeden), twee boeksloten (schipmakers) en twee hamers (smeden).

ARCHITECTUUR ALS PROPAGANDA

Elise HOOFT

Bouwmeester Jacob Gustaaf Semey (1864-1935) is zonder twijfel één van de opmerkelijkste figuren op het vlak van woonhuisarchitectuur in Gent. Hij werkte tijdens het laatste decennium van de 19de eeuw en de eerste jaren van de 20ste eeuw een aantal opmerkelijke eclectische straatbeelden uit, die het uitzicht van de stad mee hebben bepaald.¹ Een opvallend kenmerk bij de architectuur van Semey is het vrij constante gebruik van gevelopschriften. In dit artikel gaan we dieper in op dit aspect van zijn oeuvre.

De eerste grote verwezenlijking van bouwmeester Jacob Gustaaf Semey, en tevens zijn bekendste, is de pittoreske huizenrij aan de Vlaamsekaai, die hij tussen 1894 en 1901 ontwierp. In die tijd hield Semey zich ook intens bezig met het bouwen van talrijke arbeidershuizen in de achter de Vlaamsekaai liggende straten van de Heirniswijk. Na de voltooiing van dit project toog hij aan het werk in het centrum van de stad. Vanaf 1902 werkte hij aan de architecturale gehelen in de Belfortstraat en Baudeloostraat, en het daarbij horende huizenblok in de Wolfstraat. Naast deze goed gedocumenteerde huizenrijen bouwde Semey nog een aanzienlijk aantal burger- en arbeidershuizen die verspreid in de stad te situeren zijn. Semey ontwierp in totaal meer dan 300 huizen. De verwezenlijkingen van Semey moe-

ten gezien worden in het bredere kader van de grondige stadssaneringen die in die tijd in Gent doorgevoerd werden. In de binnenstad werden, voornamelijk onder impuls van burgemeester Emile Braun, ongezonde arbeiderswijken gesloopt om plaats te maken voor rechte, brede straten, afgezoomd met statige huizen. In hun gevels gaven ze uitdrukking aan de macht van de toenmalige burgerij.

Als gevolg van de omwentelingen die zich in de binnenstad afspeelden, werden de industrie en de arbeiders naar de nog braakliggende gebieden buiten de stad verdreven. Zowel in de nieuw verkavelde straten in de binnenstad als in de gebieden aan de rand van de stad, waar de arbeiders zich moesten vestigen, kregen de speculanten vrij spel. J.G. Semey wierp zich op als een getalenteerde speculant, zowel in de arbeiderswijken als in de binnenstad. In samenwerking met de Naamlooze Gentsche Bouwmaatschappij, waarvan hij de belangrijkste aandeelhouder en tevens de uitvoerende architect was, kon hij een waar monopolie uitbouwen in de Heirniswijk. Op de stadsgronden rond de Vrijdagsmarkt begon Semey aan een tweede speculatieve onderneming in samenwerking met de Compagnie Belge d'Assurances Générales, een verzekeringsmaatschappij uit Brussel.

Zoals we al opmerkten in het begin van dit artikel, is het meest typische kenmerk van het architecturaal oeuvre van bouwmeester Semey het gebruik van opschriften bij een groot aantal van de gevels. Dit element paste uitstekend in het opzet van Semey om uiterst vindingrijke en prachtig ogende gevels te ontwerpen. Hiermee sloot hij perfect aan bij de tendens van “Kunst in de straat” die toen onder de burgerij leefde. In de totale optiek van de Gentse bouwkunst in de 19de eeuw met zijn burgerlijke verzuchting naar sociale bevestiging lag het accent trouwens altijd op de façade. De bouwmeesters zorgden voor representatieve voorgevels met daarachter verborgen uiterst conventionele ruimte-indelingen, een kenmerk dat ook geldt voor de woonhuizen van Semey. Deze gevelarchitectuur was er uitsluitend op gericht om de medeburgers de ogen uit te steken en tegelijk van de binnenstad een soort openluchtmuseum te maken door het aanwenden van overvloedige ornamenten. F. de Lasteyrie vat deze burgerlijke instelling goed samen in *L’Emulation*, een toenmalig heel belangrijk architectuurtijdschrift: *“De middenklasse heeft een overdreven liefde opgevat voor al wat blinkt. Iedereen wil meer schijnen dan hij is en dan hij heeft.”*²

We kunnen ons nu de vraag stellen welke inhoudelijke betekenis we achter

deze opschriften moeten zoeken. Als we een analyse van de verschillende thema’s maken, moeten we al gauw vaststellen dat de poëtisch aandoende zinnen bijlange niet altijd vrijblijvend zijn.

Neerland’s kunst. Neerland’s taal.

De meest gebruikelijke vorm van de combinatie woord en architectuur is de huisnaamvermelding op de gevel. Vóór Napoleon het systeem van huisnummers invoerde, was dat de manier om een huis te identificeren. De huizen op de Vlaamsekaai zijn allemaal voorzien van dergelijk “naamopschrift”. Een eerste groep huizen op de kaai kreeg zijn naam naar aanleiding van de ligging, namelijk langs de Schelde. Deze rivier vormde ook de inspiratie voor het toekennen van de oorspronkelijke straatnaam, namelijk de Scheldelaan. Een dubbelhuis in imitatievakwerk dat in de jaren zestig werd afgebroken, werkte Semey naar het thema van de rivier uit. Het linkse huis droeg de naam “Dit is in ‘t Sas”, het rechterhuis heette “Dit is in de Schelde”. Bij “‘t Schippershuis”, ook afgebroken in dezelfde tijd, werden naast de naam nog andere opschriften toegevoegd. Op de zijgevel van dit hoekhuis konden de voorbijgangers de volgende zinnen lezen:

“IS DE WIND NU JUUST NIET MEE/BA! WAT NOOD ? STREKT UIT DE HANDEN !/ GRIJP JE ROER EN RECHT DOOR ZEE !”.

In verband met de benaming van het huis dient opgemerkt dat verschillende huizen langs deze laan voor schippers gebouwd werden en dat in de jaren zeventig nog steeds enkele huizen aan voormalige schippers toebehoorden³ De gevel is ook verrijkt met ornamenten die het thema illustreren. Zo prijken in de deurtravee twee sierankers in de vorm van scheepsankers, en was boven de deur een reliëf van een zeilschip aangebracht.

Een gelijkaardig samenspel van woord en beeld vinden we ook terug bij alle andere “villa’s” die Semey voor deze straat ontwierp. Hij bouwde elk van deze huizen ter ere van een persoon die in de Vlaamse cultuurgeschiedenis een vooraanstaande plaats innam. Telkens werd een portret van de persoon in kwestie, hetzij een losstaande buste, hetzij een weergave in reliëf, gecombineerd met bijpassende opschriften.

Voor de verwezenlijking van het beeldhouwwerk sprak Semey de kunstenaar Domien van den Bossche (Geraardsbergen, 1854 - Gent, 1906) aan. Deze kunstenaar had net als Semey gestudeerd aan de Koninklijke Academie, waar hij lessen tekenen en beeldhouwen volgde bij o.m. P. De Vigne-Quyo. Van

den Bossche, schilder, beeldhouwer en decorateur hield zich voornamelijk bezig met het vervaardigen van historische taferelen en portretten.⁴ Hij sculpteerde o.m. ook de beelden en de decoratieve motieven voor de gevel van het Instituut voor Wetenschappen van de Rijksuniversiteit in de Plateaustraat.⁵

De reeks huizen die tussen 1894 en 1898 werd opgetrokken aan de Vlaamsekaai, wijdde Semey aan Vlaamse auteurs en componisten.

Uit de selectie schrijvers die Semey maakte, blijkt duidelijk zijn voorkeur voor Vlaamse liberale figuren, die vanuit een romantische gedrevenheid gedurende de 19de eeuw een belangrijke rol speelden in het bewustwordingsproces van het Vlaamse volk en tegelijk de cultureel eenheid tussen de beide Nederlanden voorstonden.⁶

Hendrik Conscience (Antwerpen, 1812 - Brussel, 1883) is waarschijnlijk de meest bekende auteur uit deze stroming. Aan hem werd in 1894 een villa gewijd, versierd met het opschrift “EIGEN TAAL EN ZEDEN, WERK EN KUNST”.

Deze woorden zijn hier terecht gekozen, Conscience was immers de man die door zijn succesvolle verhalen en

romans in de volkstaal “zijn volk leerde lezen”, en op die manier bijdroeg tot de bewustwording van het Vlaamse volk. Karel Lodewijk Ledeganck (Eeklo, 1805 - Gent, 1847) behoorde net als Conscience tot de eerste generatie romantische dichters in Vlaanderen. Hij was dichter, doctor in de rechten en vrederechter. De titel van zijn belangrijkste publicatie “De drie zustersteden” werd op de gevel van het huis dat naar hem genoemd was, vermeld. In dit werk verheerlijkte Ledeganck de steden Gent, Brugge en Antwerpen. Semey koos er een citaat uit als tweede opschrift:

“BLIJF STEEDS UW’ VLAAMSCHEN OORSPRONG WAARD. WEES VLAAMSCH VAN HART EN VLAAMSCH VAN AARD. WEES VLAAMSCH IN UWE SPRAAK EN VLAAMSCH IN UWE ZEDEN”.

Theodoor van Rijswijck (Antwerpen, 1811 - 1849) was een andere Vlaamse romanticus van het eerste uur. Met zijn broer Jan en diens zoon Jan junior vormt hij het thema waarrond de imposante villa “Van Rijswijck” werd opgeluisterd. We zien hier een prachtig voorbeeld van de manier waarop Semey zijn tweezinswoningen uitwerkte. Telkens worden twee huizen door een gemeenschappelijk thema tot een geheel samengebracht, hier door leden van één familie. Jan vader en Jan zoon Van Rijswijck waren actief in de politiek als aanhan-

gers van het Vlaamse liberalisme. Op hun helft van de gevel lezen we

“VLAMINGEN GIJ HEBT RECHT, DIT RECHT ZULT GE VERKRIJGEN, OF DE ENE STEEN BLIJVE NIET OP DEN ANDEREN”.

De verzen op de linkerhelft van de gevel zijn van de hand van Theodoor :

“BRAVE LIEDEN, WILT ME AANHOREN. ‘K BEN EEN ARME LIEDEMAN, DIE GEEN ANDER AMBACHT KAN EN TOT ZINGEN WERD GEBOREN.”.

Semey wilde niet alleen pioniers van de Vlaamse romantische literatuur aan bod laten komen. Hij koos ook drie latere auteurs die laureaat van de Vijfjaarlijkse Prijs voor Nederlandse Letterkunde werden, namelijk Virginie Loveling, Johanna Courtmans-Berchmans en Tony Bergmann. Als opschrift voor de gevels van de huizen die aan deze auteurs gewijd werden, koos Semey de titel van de publicaties waarmee ze de prestigieuze prijs wonnen.

Een huis dat voorzien werd van opvallende woordenreeksen is villa Julius Vuylsteke, nu jammergenoeg uit het straatbeeld verdwenen. Semey selecteerde hier citaten uit het literaire werk van Julius Vuylsteke (Gent, 1836 - 1903), die naast politicus en advocaat ook een getalenteerd schrijver was. In de deurtravee werd een pleidooi voor de Nederlandse taal aangebracht:

“VERACHT ER EEN, IN DWAZE SNOODHEID,

DE TAAL ONS HEIL, DE KUNST ONS GROOT-
HEID, WIJ KIEZEN STEEDS VOOR VREEM-
DEN PRAAL. NEERLAND'S KUNST,
NEERLAND'S TAAL”.

In de borstweringen van de twee drie-
lichten van de venstertravee werden tel-
kens drie woorden aangebracht. Op de
bel-etage stond

“VRANK, VROED, VRIEND”,

op de verdieping konden de voorbijgan-
gers

“VLAAMSCH, VRIJ, VROOM”

lezen. Vuylsteke schreef een stukje poli-

tieke geschiedenis als vooraanstaand
Vlaams liberaal en secretaris van het
Willemsfonds. De man naar wie deze
vereniging genoemd werd is Jan Frans
Willems (Boechout, 1793 - Gent, 1846).
Hij was schrijver en geleerde en was
sinds 1834 de erkende leider van de
Vlaamse Beweging. Het huis dat Semey
ter zijner ere bouwde was gedurende
verschillende jaren de woonplaats van
Hippoliet Meert en zodoende ook de
zetel van het Algemeen Vlaamsch
Verbond, dat onder zijn impuls werd

De vensterpartijen van Villa Zetterman en Villa Snellaert, met de portretbustes. Boven en onder de vensters zijn de bijhorende opschriften aangebracht. Fotoinventaris HIKO, 1961.

opgericht. Augustijn Snellaert behoorde samen met J.F. Willems en J. David tot de belangrijkste figuren van de Vlaamse Beweging na 1830. Hij kreeg samen met Eugeen Zetternam een plaats op de Vlaamsekaai in de vorm van een mooie tweegezinswoning. Zetternam was schilder, maar schreef behalve talrijke volkse verhalen ook verhandelingen, o.m. over schilderkunst. Beide mannen kregen een borstbeeld en een reeks opschriften, waaronder deze bewonderende uitlating:

“ZIJ WIJDDEN HUN LEVEN AAN DE OPBEURING VAN HET VOLK EN DE VERHEERLIJKING ZIJNER TAAL”.

De 19de-eeuwse Vlaamse romantische schrijvers promootten met en in hun geschriften de eenheid tussen de beide Nederlanden. Deze betrachtting zette Semey meerdere malen in de verf. Als eerste voorbeeld hiervan geven we de (gesloopte) Villa Julius de Geyter. In een artikel van 1901 in Het Volksbelang vermeldt een tijdgenoot de toenmalige opschriften. De titel van het meest bekende werk van Julius de Geyter, een Antwerps Vlaams liberaal, namelijk

“KEIZER KAREL EN HET RIJK DER NEDERLANDEN”

zou samen met de verzen

“O BROEDERVOLK DER NEDERLANDEN,
STICHT NU HET RIJK VAN UWEN STAM”

de gevel gesierd hebben. Later werden

ze vervangen door twee anderen zinnen, namelijk

“VLAMINGEN EERT UW MANNEN”

en

“EEN LAND DAT ZIJNE KINDEREN VEREERT,
VEREERT ZICHZELF”.

Wanneer en waarom de opschriften veranderd werden is niet bekend. Het huis dat Semey naast Villa Julius de Geyter bouwde, was Villa Prudens Van Duyse. Hoewel Van Duyse (Dendermonde, 1804 - Gent, 1859) in zijn omvangrijk oeuvre de culturele eenheid tussen de beide Nederlanden sterk promoot, kiest Semey voor de gevel van de villa opschriften die hier niet direct bij aansluiten, en eerder het boek in het algemeen in het licht stellen:

“GELIJK EEN VOLK ZAL LEZEN, ZO ZAL HET WEZEN”

en

GEEN BETER VRIEND DAN EEN GOED BOEK”.

Zoals we in het begin van de bespreking van de opschriften op de Vlaamsekaai schreven, koos Semey zowel schrijvers als musici als thema voor de eerste reeks huizen die hij langs de Vlaamsekaai verwezenlijkte. Het eerste op muziek geïnspireerde bouwproject dat we hier willen belichten is een eerbetoon aan het volkslied “De Vlaamse Leeuw”. Rond deze compositie haalt Semey zowel de componist, Karel Miry, als de tekst-

schrijver, Hippoliet Van Peene, aan. Hij bracht deze mensen samen in twee naast mekaar staande huizen die ook qua stijl niet van mekaar te scheiden zijn. Voor de uitwerking van de gevels inspireerde bouwmeester Semey zich op de Normandische vakwerkbouw. Hij besloeg de gevels met imitatievakwerk en slaagde er door middel van metalen profielen in om de verdiepingen te laten overkragen, net zoals dit bij de traditionele houten huizen het geval was. Op deze gevels bracht Semey een gemeenschappelijk opschrift aan:

“DOOR HUNNE ZANGEN LEERDEN ZIJN HUN VOLK ZIJNE TAAL EN ZIJN LAND LIEF HEBBEN”.

Een gelijkaardige samenwerking toondichter/tekstschrijver vinden we bij Napoleon Destanberg en François-Auguste Gevaert, die ook verenigd zijn onder één dak. Gevaert was een componist met een sterk internationale gerichtheid. De cantate “Jacob van Artevelde” was één van zijn zeldzame Vlaamse stukken; Destanberg verzorgde er de tekst voor. Naast de gebruikelijke vermelding van de naam van de aparte huizen, is de straatkant van dit huis voorzien van drie woorden,

KUNST, VRIJHEID, VOLKSLIEFDE”.

Twee andere musici waarvoor Semey een plaats voorzag op de Vlaamsekaai zijn Hendrik Waelput en Peter Benoit. In 1894 trok Semey een villa op gewijd aan

de componist, orkestleider en pedagoog Waelput (Gent, 1845 - 1885). Naast de vermelding van zijn naam, is ook het gevelopschrift “Stella” aangebracht, naar zijn lyrisch drama uit 1881, getoonzet op teksten van Isidoor Teirlinck en Stijns. Peter Benoit (Harelbeke, 1834 - Antwerpen, 1901) kreeg ook een plaats in de ererij, met een villa die jammergenoeg gesloopt werd. Door zijn inzet voor de Vlaamse Muziekbeweging speelde deze componist, dirigent en muziekpedagoog een belangrijke rol in de culturele verheffing van het Vlaamse volk. Zijn werken zijn in de geest van de tijd sterk romantisch getint. De opschriften op het huis zijn verzen van Julius Sabbe die in 1902 een werk schreef over het leven en de muziek van Benoit.

“DIE VOOR ZIJN VOLK ZANGEN DICHT, DIE HEM IN ‘T HARTE KWEELLEN, MEN BEURE HOOG ZIJN NAAM IN ‘T LICHT, DAN MAG DE BEIAARD SPELEN.”

Een tweede reeks huizen op de Vlaamsekaai is gewijd aan schilders van Vlaamse origine. Dit keer beperkt Semey zich niet tot één eeuw, maar gaat terug tot de middeleeuwen om zo de grootste kunstenaars van eigen bodem te kunnen belichten. Semey wil met dit overzicht duidelijk maken dat er nood was aan een (her)appreciatie van de eigen kunst die ten voordele van vreemde kunst in de vergeethoek dreigde te

geraken. Een opmerkelijke tweegezinswoning, gebouwd in 1900, is de Villa Dry van Eycks.

Dit huis is genoemd naar de grootste vertegenwoordiger van de Vlaamse Primitieven, Jan van Eyck, diens vrouw Margaretha en broer Hubert Van Eyck:

“LANDEN TEN ZUIDE, LANDEN TEN NOORDE, STEDEN IN ‘T WEST, PALEIZEN IN ‘T OOST, PRONKEN MET KUNST VAN VLAANDERENS KROOST”.

In hetzelfde jaar werd ook Villa De Liemaeker opgetrokken. Nicolas de Liemaeker, alias Roose (Gent 1601 - 1646) was een schilder die vooral in Gent werkte, o.a. aan de versiering van de triomfbogen voor de Blijde Intrede van de kardinaal-infant Ferdinand in 1635. Het opschrift dat we op deze gevel aantreffen is vrij cryptisch als we de artistieke bezigheden van deze kunstenaar niet kennen.

“WIE EEN ROOS BEZIT MOET NAAR GEENE VREEMDE BLOEMEN TRACHTEN”

is een uitspraak van P.P. Rubens. Hij sprak deze woorden uit toen de schermersgilde van St.-Michiel van Gent hem gevraagd had om een altaarstuk te schilderen voor de kapel van de confrerie in de Gentse Sint-Niklaaskerk. Rubens vond dat de Gentse gilde niet bij hem, maar bij de Liemaeker moest zijn voor deze opdracht. De Liemaeker werd effectief belast met de uitvoering van

het altaarschilderij “De val van de opstandige engelen”⁷.

In 1901 begon Semey aan twee huizen die opnieuw ter ere van schilders werden opgericht. Vooreerst werd een villa gewijd aan Gaspar de Craeyer (Antwerpen, 1584 - Gent, 1669) en versierd met het opschrift

“GEEN RIJKER KROON DAN EIGEN SCHOON”.

Deze schilder was vermoedelijk leerling van Rafaël Coxcie. In 1635 werd hij hofschilder van kardinaal-infant Ferdinand van Spanje. Hij schilderde vooral altaarstukken en portretten.

“ER BESTAAT MAAR ÉÉN GENOT, HET SCHOONE”

is het opschrift dat Semey aanbracht op Villa Jozef Paelinck. Deze 19de-eeuwse schilder studeerde eerst aan de stedelijke Academie te Gent, daarna te Parijs.

In een artikel over de Vlaamsekaai (toen nog de Scheldelaan) dat in 1901 in Het Volksbelang werd gepubliceerd vat de auteur de bedoeling van de versieringen die deze gevels dragen uitstekend samen: “Zulke gevels met borstbeelden onzer groote mannen en met passende, soms pakkende opschriften, zijn eene bestendige les voor den voorbijganger. Zij werken diep op het gemoed der bevolking en zijn een uitstekend propagandamiddel.”⁸ De gevels zijn inder-

daad erg dominant aanwezig en spreken een expliciet Vlaamsgezinde taal. Om wille van de vele Vlaamse persoonlijkheden die op deze kaai verenigd zijn, werd later ook besloten om de Scheldelaan om te dopen tot Vlaamsekaai.

Met hetzelfde streven naar eerbetoon heeft Semey in 1903 de 18de-eeuwse beeldhouwer Laurent Delvaux vereeuwigd op de gevel van een herenhuis dat hij ontwierp voor de Tweebruggenstraat. De opschriften op deze gevel zijn eerder beperkt. We lezen enkel de naam en de geboorte- en sterfdatum van de kunstenaar, "1695-1778".

Geen waereldstad aan 't fiere Gent gelijk

Omdat de combinatie opschrift-sculptuur duidelijk in de smaak viel bij de middenklasse van die tijd en inderdaad een goed middel was om de Vlaamse boodschap op een esthetische wijze over te brengen, spon bouwmeester Semey verder op het thema. Zijn prestigieuze winkelhuizen met bijhorende magazijnen in de Belfortstraat (toen Borluutstraat) werden allemaal thematisch uitgewerkt rond de middeleeuwse geschiedenis van de talrijke veldslagen en volksleiders die Vlaanderen en meer specifiek Gent rijk waren. Het winkelhuis op de hoek van de rij huizen naar ontwerp van Semey (waar nu een poli-

tiekantoor ondergebracht is), is genoemd naar Jacob van Artevelde. Deze Vlaamse staatsman werd geboren in Gent tussen 1290 en 1295 en in die stad vermoord op 17 juli 1345.⁹ Hij werd tot opperhoofdman verkozen in de strijd van Gent tegen de Fransgezinde graaf Lodewijk van Nevers. Hij streefde naar sociale verzoening door alle standen te laten deelnemen aan het Gentse stadsbestuur. Hij bewerkte een driestedenverbond tussen Gent, Brugge en Ieper en voerde aanvankelijk een neutraliteitspolitiek in de Honderdjarige Oorlog. In 1340 sloot Jacob van Artevelde een verbond met Engeland tegen Frankrijk, na een overeenkomst tussen Vlaanderen, Brabant en Henegouwen te hebben tot stand gebracht. Zo kon hij tijdelijk de handelsbetrekkingen met Engeland herstellen. Jacob werd in Gent tijdens een weversopstand door Gerard de Nijs vermoord. Het opschrift dat we boven de deur van het hoekhuis lezen houdt verband met zijn strijd naar gelijkheid:

"NERINGEN EN GILDEN STREDEN VOOR TAAL EN RECHT. ZIJ VONDEN WAT ZIJ WILDEN. ZIJ WILDEN WAT WAS RECHT."

Aan de andere kant van de Belfortstraat bevindt zich de tegenhanger van dit hoekhuis, gewijd aan Filips van Artevelde, de zoon van Jacob en eveneens een Vlaams staatsman. Hij werd

geboren op 18 juli 1340 in Gent en sneuvelde op 27 november 1382 in de Slag van Westrozebeke. Na de moord op zijn vader in 1345 werd hij in veiligheid gebracht in Engeland. Na vijftien jaar keerde hij terug naar Gent. In 1382 werd hij tot opperhoofdman aangesteld en nam de leiding in de opstand tegen Graaf Lodewijk van Maele, die hij bij verrassing versloeg op het Beverhoutsveld, waarna hij tot ruwaard van Vlaanderen werd uitgeroepen. Lodewijk van Maele kreeg hulp van Karel VI van Frankrijk, en Artevelde verloor kort daarna de Slag van Westrozebeke, waarin hij sneuvelde. De naam en de datum van deze tragische slag worden in de smalle deurtravee vermeld. Verder lezen we op de gevel in de Belfortstraat nog een waar pleidooi voor de Nederlandse taal:

WIE ZIJT GIJ DIE LACHT MET DE TAAL
UWER VAEDEREN. ONKUNDIGE RECTER
WIE ZIJT GIJ DIE LACHT ? IS U WEL EENS 'T
WEZEN VERBLEEKT BIJ 'T DOORBLAEDEREN
DER VLOEIENDE SCHRIFTEN VAN 'T
VORIG GESLACHT ?''.

De kunstenaar Domien van den Bossche werd opnieuw aangesproken om de beelden van Jacob en Filips van Artevelde te verwezenlijken en hun verhaal door middel van friezen op de gevel uit te beelden.

De magazijnen die bij het hoekhuis Jacob van Artevelde horen dragen de

borstbeelden van v.l.n.r. Peter Van Den Bossche, Jan Yoens, Frans Ackerman en Thomas Van Vaernewijck, allen volksleiders in het woelige 14de-eeuwse Gent. In de top van de gevel vinden we de veelzeggende opschriften

“VLAANDEREN DE LEU” EN “HOU ENDE TROU”.

Verder in de rij worden drie winkelhuizen samen in één groot gevelgeheel verwerkt. Op de borstweringen van de vensters op de bovenste verdieping zijn de data van belangrijke veldslagen in de geschiedenis van Vlaanderen vermeld. 11 juli 1302 is de door iedereen gekende datum van de Guldensporenslag, een veldslag waarbij het opstandige Vlaanderen het Franse leger bij Kortrijk weet te verslaan. Het jaar 1288 doet al bij veel minder mensen een belletje rinkelen. In dat jaar behoorde de graaf van Vlaanderen tot de verliezende coalitie in de Slag bij Woeringen. Deze veldslag werd geleverd aan de Rijn ten noorden van Keulen, en beëindigde de strijd om het bezit van het Hertogdom Limburg. Door de overwinning van Jan I versterkte de machtspositie van Brabant wat de aanhechting van Limburg opleverde.

Met deze huizenrij slaagt Semey erin om het trotse en roemrijke middeleeuwse verleden van de Arteveldestad te verhalen. Het historisch onderwerp komt enorm goed tot zijn recht in de

*Huis Jacob van Artevelde en het bijhorende magazijn met de neogotische elementen.
uit: Bouwen door de Eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België.
Architectuur. Deel 4na (stad Gent), Gent, 1976, p. 44.*

Belfortstraat, een in de 19de eeuw nieuw aangelegde straat dichtbij authentieke eeuwenoude gebouwen als het Belfort en het Stadhuis, beide directe getuigen van het verleden dat Semey op een eigentijdse manier wou verheerlijken. We kunnen de link leggen tussen het middeleeuwse onderwerp en de architectuur die de bouwmeester aanwendde voor zijn winkelhuizen. Hoewel de invloed van de Nieuwe Stijl het meest domineert door het openbreken van de gevelwanden met grote vensterpartijen, moeten we ook aandacht hebben voor de subtiele integratie van enkele neomiddeleeuwse elementen, met name de (neo)gotische spitsboog. Letten we bijvoorbeeld op de dakkapellen van “t Huis genaamd Jakob van Artevelde”, die bekroond zijn met hogels en waarvan de vensteropeningen in een spitsboogvormig spaarveld gevat zijn. Het bijhorende magazijngebouw vertoont in zijn gevel nog duidelijker deze elementen. Het grote spaarveld waar de centrale travee in gevat is, is eveneens spitsboogvormig. De fries die onder de dakgoot doorloopt, is een aaneenschakeling van kleine spitsboogjes. Voor de dakkapellen van het magazijn gebruikte Semey dezelfde boogvorm. Op de Sint-Lievenslaan trok Semey een erg originele rondbooggevel op, die hij de naam “In ‘t Rijk der Nederlanden” gaf en waarvan de opschriften uiting geven van

hetzelfde concept als in de Belfortstraat: “GEEN RIJK MOEST ZIJN ALS ‘T NEDERLANDSCH RIJK. GEEN WAERELDSTAD AAN ‘T FIERE GENT GELIJK. TEN LOON VOOR ‘T BLOED VAN HUNNE BURGERHELDEN. TER KROON VOOR ‘T WERK VAN HONDERD ARTEVELDEN”.

Bij de analyse van de opschriften die we vinden op de gevelrijen aan de Vlaamsekaai en in de Belfortstraat blijkt al snel dat Semey vrij goed vertrouwd was met de Vlaamse kunst, literatuur en geschiedenis. Als we de inventaris van “Huis de Passer genaamd” doorkijken, het huis dat hij in 1906 ontwierp en waarin hij later zou gaan wonen, worden we in dit vermoeden bevestigd. In de bibliotheek van Semey stonden boekenrekken vol met romans van de 19de eeuwse schrijvers die hij lauwert in zijn ontwerpen voor de Vlaamsekaai. Verder bezit hij talrijke werken over Vlaamse kunstenaars en is hij de trotse eigenaar van enkele kunstwerken die door Vlaamse kunstenaars doorheen de eeuwen werden vervaardigd. Semey documenteerde zich ook heel goed over de Vlaamse Beweging, die zich in de 19de eeuw vooral bezighield met het promoten van het gebruik van de Vlaamse taal tegen de Franstaligheid van de hogere klassen; een richting die we ook goed geïllustreerd zien in de besproken opschriften van Semey. Semey blijkt

ook lid te zijn geweest van de uitgesproken liberale Zetternamskring. Hij sloot zich ook aan bij de van origine katholieke Snellaertskring, een literair genootschap dat zich in de eerste jaren van de 20ste eeuw tot een pluralistische Vlaamsgezinde organisatie ontplooid en tijdens de Eerste Wereldoorlog optrad als een militante vereniging voor Vlaamsgezinde literatoren.¹⁰ Tijdens die oorlog sloot Semey zich aan bij de activisten, die van de Duitse bezetting gebruik wilden maken om hun wensen in verband met de vervlaamsing van de samenleving te realiseren. Een eerste eis, de vervlaamsing van de Gentse universiteit werd verwezenlijkt, en we zien dat Semey actief betrokken was bij deze “Vlaamse Hogeschool”. Na de oorlog was het gezin Semey om wille van hun activistische stellingname genoodzaakt om naar Nederland te vluchten.

We kunnen dus met zekerheid stellen dat Semey zijn architecturale composities uitwerkte tot echte pamfletten voor de Vlaamse Beweging. De middenstanders die deze huizen kochten maakten daardoor onmiddellijk ook een duidelijk politieke geste.

Kunst in de straat

In de Baudelostraat en de Wolfstraat, twee grote huizenblokken waaraan Semey in diezelfde periode werkte, is deze Vlaamse achtergrond niet expliciet

aanwezig. De opschriften waarmee hij de prachtige huizenrij in de Baudelostraat en de bijhorende groep woningen in de Wolfstraat versiert zijn eerder speels van inslag. Naar goede gewoonte van de bouwmeester wordt het opschrift geïllustreerd met een beeldende uitwerking, hier in de vorm van terracottareliëfs. Bij de gevel van het ijzernagazijn in de Baudelostraat kunnen we zonder twijfel spreken van “architecture parlante”. De gevel toont de voorbijganger zeer duidelijk welke functie het gebouw heeft. Opschriften als “ijzer, gebinden, staal” en “charpentes métalliques”, “colonnes en fonte” en “poutres rivées” laten niet veel aan de verbeelding over. De bijhorende terracotta-afbeeldingen van een aambeeld met een ketting en een tandwiel met hamer en tang, symboliseren de metaalbewerking. Het prachtige woonhuis van bouwmeester Semey in de Wolfstraat is ook een goed voorbeeld van “sprekende architectuur”. De naam van het huis, “De Passer” laat ons vermoeden dat daar een bouwmeester woonde. De gevel is uitgewerkt als een echte allegorie van de architectuur, met de aanwezigheid van talrijke architecturale ornamenten uit alle mogelijke stijlperiodes en een reliëf met de afbeelding van een naakte vrouw met de passer in de hand. Het huis is niet alleen een bevestiging van zijn beroep als bouwmeester, het vat ook de opvattingen en

overtuigingen van Semey samen onder de vorm van een opschrift:

“WIE TAAL EN KUNST MINT, MINT VOLK EN VADERLAND”.

Dit huis is evenwel het enige in deze straten dat dit thema in zijn opschriften aansnijdt. Verder vinden we speelse, ongedwongen versieringen die louter ter verrukking van de toeschouwer aangebracht zijn. Een voorbeeld hiervan vinden we in de Baudelostraat op de gevel waar een mooie zonnebloem vergezeld is van de versjes

“INDIEN GIJ GOOIT MET BLOEM OF GROEN, DAT IS HET VOORSPEL VAN EEN ZOEN”.

De huizen in de Wolfstraat die genoemd zijn naar een dier en versierd zijn met een bijhorende terracotta-uitbeelding, kunnen we bij deze categorie plaatsen. Semey liet zich ook inspireren door de godsdienst. Zo is in de prachtige houten winkelpui in de Baudelostraat een heel verfijnde afbeelding van Adam en Eva aangebracht, met het bijhorende licht belerende opschrift

“ALS ADAM DOLF, EVA SPAN, WAAR VOND MEN TOEN DEN EDELMAN”.

Verder in de straat prijkt het neogotische “t huis Baudeloo”. Semey gebruikte de neogotische vormelementen opnieuw niet zomaar. Hij koppelt ze hier aan het thema van het leven van de paters in de abdij dat hij in friezen liet uitbeelden. Het is opvallend dat Semey in de Wolfstraat en de Penitentenstraat sterk

belerende opschriften aanbracht, enkele voorbeelden zijn:

“WIE ZORGT OP ZIJN TIJD, TOONT WIJS BELEID”

(Penitentenstraat) en

“LEG WATER HONDERD JAAR OP VATEN ! ‘T WORDT TOCH NOOIT GEEN WIJN. GEEN ONRECHT DAT OOIT RECHT ZAL ZIJN, HOE OUD OF ‘T OOK DATUM WAAR”.

De rij huizen in de Baudelostraat is een schoolvoorbeeld van het esthetisch principe van “kunst in de straat” dat in die tijd onder de burgers heerste.¹¹ De intens samenwerkende bouwmeesters, beeldende kunstenaars en ambachtsslui maakten er een erezaak van om hun individueel kunstenaarschap en vakmanschap uit te drukken in de gevels van de burgerhuizen. Het is vanuit dit concept dat Semey in deze straat opschriften aanwendt, namelijk om de gevels een gevarieerd en levendig uitzicht te geven. Hij gebruikt ze hier dus niet als medium om zijn politiek programma aan de man te brengen. De Vlaamse sympathieën van bouwmeester Semey zijn in deze straat veel subtieler aanwezig. Binnen zijn eclectische ontwerpen kreeg de neo-Vlaamse renaissance immers een ruim aandeel, vooral wat betreft de uitwerking van de geveltoppen. Deze bouwstijl groeide in de laatste twee decennia van de 19de eeuw uit tot een expressie van de groeiende macht van de Nederlandstalige midden-

*De gevel van "Huis de Passer genaamd".
Eigen foto, juli 1997.*

klasse tegenover de Franstalige hoge burgerij¹². Ook het huizenblok op het pleintje voor de Heilige Kerstkerk in de Sint-Salvatorstraat, dat helemaal geen opschriften draagt, kunnen we hierdoor duiden als een staaltje “sluikreclame”.

Arbeid Adelt

Semey weet de opvallendste kenmerken van zijn burgerhuizen ook uit te werken binnen de meer bescheiden vormgeving van zijn arbeidershuizen. In de straatbeelden die Semey in de Heirniswijk schiep valt op dat hij voornamelijk in de geveltoppen naar een integratie van elementen van de neo-Vlaamse renaissance. En ook hier zijn de zo typische opschriften alomtegenwoordig. Terwijl de opschriften bij de burgerhuizen voornamelijk dienden om zijn strijd voor de Vlaamse cultuur te veruiterlijken en te onderstrepen of gebruikt werden in functie van het creëren van een speels en uiterst verfijnd uitgewerkt straatpanorama, werden bij de arbeidershuizen met grote nadruk stichtelijke, moraliserende spreuken aangebracht. Deze manier van “propaganda” houdt verband met de pogingen van de burgerij om de sociale onlusten te vermijden door de morele gezondheid van de arbeiders op te krikken. De literatuur uit de tweede helft van de 19de eeuw klaagt vaak de levensomstandigheden van de

volksklasse aan. De erbarmelijke situatie bracht immers de sociale vrede in gevaar, en lokte potentiële volksopstanden uit. Viollet-le-Duc, een belangrijke architect en theoreticus uit die eeuw, opperde dat de privé-woning in het bereik van zoveel mogelijk mensen moest komen. De liefde voor de eigen haard zou immers de sociale stabiliteit waarborgen¹³. De liberalen namen deze gedachtengang over en stelden de éénsgezinswoning als ideaal voor het volk. Het verwerven van privé-bezit werd verondersteld de sociale spanningen tot bedaren te brengen. Daarom werd in 1889 een wet gestemd die tot doel had de arbeiders zoveel mogelijk de kans te geven om eigenaar te worden van een eigen woning. De wet voorzag daarvoor in de tussenkomst van de A.S.L.K. om leningen tegen gunsttarief aan bouwverenigingen zoals “Eigen Heerd is Goud Weerd” en “Eigendom door Spaarzaamheid” toe te kennen¹⁴. We zien dat de Naamlooze Gentsche Bouwmaatschappij, de naamloze vennootschap waarmee Semey samenwerkte voor de bouw van alle arbeidershuizen in de Heirniswijk, tot doel heeft te werken met deze bouwverenigingen. De maatschappij wil zich naast de constructie van burgerwoningen ook ernstig bezighouden met het optrekken van huizen voor arbeiders. Hun werking “*strekt*”

volgens hen, *“tot de handhaving der Maatschappelijke orde: immers, den werkman aan de kroegen onttrekken, en aan zijnen eigen haard verkleven (...), dit is zonder twijfel eene voortreffelijke strekking, welke de pogingen der omwentelaars tegenwerkt, en het heil van ons vaderland verzekert.”*¹⁵. De teksten die Semey bij de huisjes aanwendt willen de antirevolutionaire tendens van de bouwprogramma's versterken. De spreuken die Semey uitkiest, put hij uit verschillende bronnen. Vooreerst zijn er de volksspreuken, eenvoudige gezegden die meestal over de schoonheid en de deugd van de arbeid gaan. In de Lozevissersstraat zijn verscheidene huizen voorzien van zo'n opschrift. Als voorbeeld kunnen we hier *“WIE WERKT, WORDT STERK”*

en

“WAAR IJVER MAG IN LIEFDE BLOEIEN, DAAR ZIET MEN VREDE EN WELVAART GROEIEN”
aangeven.

In de Tarbotstraat is het straatbeeld opgesmukt met twee opschriften afkomstig van klassieke auteurs:

“ONWETENDHEID IS DE BRON VAN ALLE MACHT - SOCRATES”

en

“RIJK WORDEN IS NIET ZIJN RIJKDOM VERMEERDEREN, MAAR ZIJN BEGEERTEN VERMINDEREN - SENECA”.

Een derde soort opschriften zijn citaten uit de bijbel. Het betreft iedere keer uitspraken van koning Salomo.

“ELKE WIJZE VROUW BOUWT HAAR HUIS, MAAR DIE DWAAS IS BREEKT HET AF MET EIGEN HANDEN- SALOMO”

en

“EENE ZINDELIJKE HUISVROUW IS EENE KROON HAARS HEEREN”.

Een laatste moralistisch getint opschrift dat we hier vermelden is een citaat van D.J.P. Heye:

“EET WAT GAAR IS, DRINK WAT KLAAR IS, SPREEK WAT WAAR IS”,

waarmee we de vierde en laatste inspiratiebron aanhalen, namelijk de literatuur.

De gevels van Semey, zowel die van de burgerhuizen als van de arbeiderswoningen, zeggen ons veel over de tijdsgeest waarin de bouwmeester actief was. In zijn eclectische ontwerpen verzamelt hij niet alleen elementen die hij ontleende van de meest klassieke tot de meest exotisch stijlen, hij weet er ook de politieke ideeën in te integreren die zijn tijd beheersten. Zijn gevels vertellen ons ook veel over de opvattingen die in de toenmalige architectuurtheorie aan bod kwamen. Ze zijn tevens een bevoorrechte en sprekende getuige van een belangrijk stukje Gentse geschiedenis.

Voetnoten

1. Voor volledige gegevens over het leven en werk van deze bouwmeester, zie: HOOFT E., *Jacob Gustaaf Semey (1864-1935). Bouwmeester in Gent*. onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Academiejear 1996-1997.
2. DE LASTEYRIE, F., L'architecture domestique au XIXe siècle. In: *L'emulation*. 1879, nr. 6, kol. 31-35.
3. VAN TYGHEM F., De Vlaamse Kaai te Gent: Een typisch voorbeeld van negentiende-eeuws eclecticisme. In: *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*. Jg. XXIII, 1973, nr. 5, p. 298.
Voor de bespreking van de opschriften baseerden we ons ook verder op dit artikel.
4. EEMANS M. e.a., *Biografisch woordenboek der Belgische kunstenaars van 1830 tot 1970*. Brussel, 1979, p. 513.
5. Voor meer uitleg over al deze figuren en de achtergrond van de beweging willen wij het volgende werk aanraden: ELIAS H.J., *De geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*. Antwerpen, 1970, vier delen.
6. VAN TYGHEM, F., o.c., p. 290.
7. VAN TYGHEM, F., o.c., p. 297.
8. P.F., De gevels der Scheldelaan te Gent. In: *Het Volksbelang*. zaterdag 16 november 1901, jg. 35, nr. 46.
9. De gegevens over deze historische figuren haalden we uit: VOLMULLER H.W.J., *Nijhoffs Geschiedenislexicon, Nederland en België*. 's Gravenhage, 1981.
10. VAN ACKER D., *Het Aktivistisch Avontuur*. Gent, 1991, p. 13 en 77.
11. VANDENBREEDEN J., Een straat volgens de regelen der kunst. In: *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 19, 1981, pp. 83-120.
12. Zie voor meer uitleg over de betekenis en ontwikkeling van de neo-Vlaamse renaissance: WILLIS A.E., *Flemish Renaissance Revival in Belgian Architecture (1830-1930)*. Ann Arbor (Michigan), doctoraatsverhandeling, 1984.
13. VIOLLET-LE-DUC E.E., *Dix-huitième entretien: Sur l'architecture privée, Suite*. 1872, p. 305.
14. STEENSELS, W., *Het probleem van de arbeidershuisvesting in de XIXe eeuw. Deel II: Het problem op Gents Niveau*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 1973, p. 151.
15. *Naamlooze Gentsche Bouwmaatschappij. Nuttige Instelling voor Neringdoenden, Rentiers en Werklieden*. Gent: Vandermeulen Gebroeders, 1897, pp. 13-14. Centrale Bibliotheek Universiteit Gent, nr. 23019.

VILTNIJVERHEID IN LOKEREN

Technische aspecten van het productieproces

Kathleen VAN ACKER

1. Inleiding

De viltnijverheid in Lokeren was één van de belangrijkste en meest kenmerkende nijverheden van deze stad. De vellenbewerking is nu volledig verdwenen in Lokeren, maar heeft toch nog tal van sporen achtergelaten. Naast het archeologisch erfgoed, vinden we nog meer - minder prettige - sporen terug. Door het specifieke bewerkingsproces met een kwikoplossing, kan Lokeren nu beschouwd worden als één van de Europese koplopers wat de bodemverontreiniging betreft¹.

Een beschrijving van de viltnijverheid zou onvolledig zijn wanneer we zouden voorbijgaan aan de hoedenmakerij. De viltnijverheid was immers het voorbereidende werk.

De aanvang van de hoedenmakerij in Lokeren is nog steeds onbekend, maar uit officiële stukken blijkt dat er in 1752 reeds enkele hoedenmakers aan de slag waren². Op het einde van de 19de eeuw ontwikkelde de hoedenmakerij zich tot een grootnijverheid in Lokeren. Lokeren ontwikkelde zich tot het belangrijkste centrum:

“de hoedefabrieken vervaardigen jaarlijks 40 à 50.000 hoeden, waarvan Lokeren het zevenachste oplevert, er wordt een groot deel dezer in den handel verzonden; voor de fijne gebruikt men

hazen-, konijnen- en beverhaar; voor de grovere hoeden bezigt men schapenwol, kalf- en bokken- of geitenhaar, alsook het afschuursel van lakens: de fabrieksprijs van de eerste kwaliteit is 9 guldens, van de allergeeringste 2 guldens 50 centen: dus de eene door de andere op 5 guldens genomen, geeft dit jaarlijksch 225.000 guldens” schrijft Van Den Bogaerde in 1825³.

De hoedenmakerij was afhankelijk van het buitenland voor de levering van de noodzakelijke grondstoffen: haze- en konijnehuiden. Uit een staat van goederen opgemaakt bij het overlijden van een hoedenmaker blijkt duidelijk het internationaal karakter van de hoedenmakerij: de hoedenmakers bereidden het vilt zelf maar voerden vellen in vanuit Rusland en Duitsland, wol uit Denemarken en verfstoffen uit Frankrijk⁴.

Vanaf 1816 begonnen echter de moeilijkheden, de hoedenmakers klaagden over de te lage invoerrechten voor Franse en Engelse hoeden, terwijl deze zelf hun markt beschermden tegen de invoer van buitenlandse hoeden. Ook het verbod van Rusland op de uitvoer van hazevellen liet sporen na op de productie⁵.

Het echte verval zou enkele jaren later beginnen. De viltlen hoed zou verdreven

worden door de grovere hoed die werd vervaardigd uit inlandse grondstoffen zoals schapewol en geitehaar. Omstreeks 1819 werd door een politiek-economisch optreden van Rusland de uitvoer van huiden geblokkeerd. Rusland trok zelf hoedenmakers aan en plaatste op de uitvoer van hazevellen de doodstraf. Door het verdwijnen van deze belangrijke leverancier werden de huiden schaarser, wat een prijsstijging met zich meebracht zodat de hoedenmakerij een luxe-nijverheid werd⁶. De hoedenmakerij kreeg ook te maken met de toenemende concurrentie van Engeland, dat heel goedkoop vellen kon exporteren vanuit Australië.

Engeland nam het monopolie van de hoedennijverheid over, maar ondertussen ontwikkelde de vellennijverheid zich verder in Lokeren. In het Stadsverslag van 1857 vinden we een eerste vermelding van een werkhuis voor de bereiding van vellen: *“Aan de vrouw Van Driessche om haar werkhuis van voorbereiding van hazen, konijnen en andere kleine vellen te behouden in hare woning aan de groote markt”*⁷.

In 1865 was er te Lokeren een nijverheidstentoonstelling ter gelegenheid van het bezoek van Leopold II, Hertog van Brabant, waar twee vellenbewerkerse exposeerden en nog maar één hoedenmaker⁸.

In het Stadsverslag van 1869 vinden we nog maar één hoedenmakerij terug⁹, in 1872 was zij *“Zonder aangelegenheid”*¹⁰ en in 1876 was deze nijverheid totaal verdwenen in Lokeren, enkel het voorbereidende werk zou blijven.

2. De vellennijverheid

De vellennijverheid is de voorbereidende fase op de hoedenmakerij. Aanvankelijk werkten de vellenbewerkeren binnen de hoedenmakerij: elke werkplaats had er enkele ter beschikking, maar na het verval van deze nijverheid ontwikkelde de vellenbewerking zich tot een zelfstandige nijverheidstak, die een grote groei kende in Lokeren.

Het haarsnijdersbedrijf had een dubbel doel: enerzijds een half afgewerkt product bekomen, het bereid en gesneden haar dat als grondstof diende voor de vervaardiging van fijn vilt; anderzijds het produceren van grondstof voor de textielnijverheid om te vermengen in de fabricage van spindraden voor het weven van stoffen en wollen goederen¹¹.

In de haarsnijderij in Lokeren werden huiden bewerkt voor het maken van vilt¹².

A. Herkomst van de grondstoffen

Hoewel er gebruik werd gemaakt van inlandse dieren, was de aanvoer hiervan

zeker niet voldoende. Daarom werd 95% van de basisgrondstof voor de vilt-nijverheid ingevoerd¹³. Gedurende driekwart van een eeuw stuurden ondernemers in Europa, Azië, Amerika en Australië het grootste deel van hun vellen naar Lokeren om ze te laten bewerken¹⁴.

1. Onderscheid

Allereerst werd een onderscheid gemaakt tussen konijnen en hazen. De huiden van konijnen waren groter, er was meer variëteit in de kleuren, de kleuren waren helderder en de huiden hadden lange haren die dicht op elkaar stonden.

1.1. Konijnen

a) *tamme konijnen*: ook wel “kotkonijnen” genoemd. Deze kwamen vooral uit België, Nederland, Luxemburg, Frankrijk en Duitsland. De huiden van deze konijnen werden onderverdeeld in een eerste, tweede, derde en vierde kwaliteit. De vierde kwaliteit werd “rebut” (afval) genoemd.

b) *wilde konijnen*: (“keuntjes of garenen”¹⁵)

Deze konijnen kwamen vooral uit Australië, Schotland en Engeland. Het grootste deel werd geleverd door Australië, het is pas wanneer bij het bereiden van de vellen de snijmachine

in gebruik werd genomen dat de konijnevelen vanuit Engeland in grote hoeveelheden werden geïmporteerd¹⁶.

Deze wilde konijnehuiden waren van superieure kwaliteit: het waren grote huiden en hadden ook een dichte haargroei. Zij leverden dan ook het beste vilt¹⁷.

1.2. Hazen

Ook het merendeel van de hazevellen werd ingevoerd, het grootste gedeelte kwam uit het Oostblok (vooral Rusland en Hongarije), maar ook uit West-Europa (Nederland, Engeland) en zelfs uit Argentinië.

Bij de hazen werden vier categorieën in de kwaliteit onderscheiden:

a) “*les bonnes*”: de grootste huiden met de dichtste haargroei.

b) “*les demies*”: huiden waarvan de haren minder dicht op elkaar staan, maar nog steeds van goede kwaliteit.

c) “*les quarts*”: huiden van een lage kwaliteit.

d) “*les rebuts*”: het “afval”¹⁸.

B. Afnemers van de producten

De voornaamste afnemers van de bewerkte huiden verschilden weinig van de landen die de huiden leverden. De belangrijkste waren: Italië, Zuid-Amerika (Argentinië), Tsjechoslowakije, Duitsland, Oostenrijk, Canada,

Frankrijk en Joegoslavië. De handel gebeurde vaak via tussenpersonen¹⁹. Toch waren de haarsnijderijen vooral afhankelijk van Engeland (de markt van Londen was de belangrijkste ter wereld²⁰), naar waar het merendeel van de bewerkte vellen werd uitgevoerd. Veel patroons gingen immers bij Engelse kooplieden in dienst, die zowel materiaal als kapitaal leverden. We willen er ook op wijzen dat de Lokerse patroons die in dienst traden van andere ondernemers eigenlijk konden worden beschouwd als meestergasten. Een goed voorbeeld hiervan was de fabrikant DAENS: hij was opgeklommen van arbeider tot “*facteur*” in dienst van een Engelse firma²¹.

Ook Amerika kocht bewerkte vellen op²², alhoewel het zelf over haarsnijderijen beschikte en soms een concurrent vormde voor de Lokerse haarsnijderijen²³.

De haarsnijderij in Lokeren was dus een internationale bedrijvigheid.

Er zijn verschillende redenen waarom de buitenlandse ondernemers hun producten - via een omweg - in Lokeren lieten bewerken.

Waarschijnlijk heeft de centrale ligging zeker een rol gespeeld, Lokeren was gemakkelijk bereikbaar via de Durme en had een belangrijke haven. Ook niet

onbelangrijk was het overaanbod aan goedkope werkkrachten.

Maar het is vooral de uitstraling die de hoedenmakerij in het buitenland had die de haarsnijderij internationaal bekend heeft gemaakt.

Het vakmanschap van de arbeiders was van groot belang, er was een bijzondere vakkennis voor de bewerking van vellen nodig, die slechts verkregen werd na een jarenlange uitoefening van de arbeid.

Dat het vakmanschap van de Lokerse arbeiders internationaal bekend was, blijkt uit een verslag in het Arbeidsblad: “*Men meldt dat jonge Engelschen te Lokeren dit bedrijf komen aanleeren*”²⁴.

Doordat de Lokerse haarsnijderij internationaal georiënteerd was, werd ze ook beïnvloed door de gebeurtenissen op internationaal vlak: in 1898 kende de nijverheid een crisis als gevolg van de Spaans-Amerikaanse oorlog, het aantal vellen dat naar Australië werd gezonden bedroeg nog maar de helft van de normale export²⁵. Tijdens een staking van de hoedenmakers in Amerika kregen de werkhuizen bevel om de leveringen te schorsen en de afgewerkte vellen zolang op te slaan²⁶.

Niet alle conflicten waren negatief voor de nijverheid: tijdens de Zuid-Afrikaanse oorlog, werkten de werkhuizen op volle kracht voor de Engelse fabri-

kanten waarvan de werklieden voor de krijgsdienst waren opgeroepen²⁷.

C. De behandeling van de huiden

1. Werkwijze

1.1. Sorteren

De eerste fase van de bewerking: hier werden de vellen gesorteerd naar soort, kwaliteit en herkomst²⁸.

Dit was een belangrijke taak aangezien de arbeiders hun loon in grote mate afhing van de kwaliteit van de te bewerken vellen. Discussies over de kwaliteit waren regelmatig de oorzaak van conflicten tussen de werkgever en de arbeiders. Ook het vermengen van verschillende kwaliteiten lokte vaak protestacties en stakingen uit.

1.2. Drogen

De opengesneden huiden, die nog vers en nat waren, moesten worden gedroogd. De ruwe vellen werden over touwen of koorden gehangen met het haar aan de binnenkant. Dit gebeurde buiten (op de koertjes of in tuinen), maar ook vaak binnen in de keuken of kelder. De huiden droogden snel onder invloed van lucht en warmte en er ontstapten dampen die ongezond en onaangenaam waren. Wanneer dit drogen dan ook nog binnen gebeurde, werd de stank al gauw ondraaglijk²⁹.

1.3. De "douche"

Tijdens het drogen konden er verharde huidplooien ontstaan. Deze moesten - voor de verdere bewerking - opnieuw zachtgemaakt worden met zand of zage-meel. Door het schurend effect werden de plooien weer zacht en kon het vet dat vrijkwam door de hitte worden opgeslorpt³⁰.

1.4. Opensnijden van de huiden

Nadat de kop en voorpoten van de huiden waren verwijderd, werden de huiden opengesneden in de lengte langs de buikzijde, want op de rug bevond zich de fijnste haarkwaliteit.

1.5. Het kaarden

De gedroogde huiden moesten gekaard worden: het vuil en de onzuiverheden uit het vel verwijderen. Meestal gebeurde dit werk door de persoon die de huiden had opengesneden.

De vrouwen en mannen zaten tegenover elkaar voor de kaardersbak (een soort rechthoekige kist, die diende om de huiden op te leggen). De vellen werden gereinigd en de haren gescheiden met een kaarder: een ruwe borstel bestaande uit een houten plankje met daarop metalen pinnen. Om te zien of de haren reeds voldoende waren gescheiden, blies de kaarder herhaalde malen. Daarna sloeg hij op de huid om het stof te verwijderen.

Wanneer de huiden besmeurd waren met bloed en modder was het noodzakelijk om ze vooraf te wassen. Dit gebeurde in kuipen waar de huiden in werden ondergedompeld gedurende 18 tot 24 uur. Tijdens deze wasbeurt startte er een ontbindingsproces dat een vreselijke stank veroorzaakte³¹.

1.6. *Besprekelen met water*

De gekaarde huiden werden besprekeld met water en opgestapeld tot ongeveer 70 centimeter hoog. Ze werden tussen planken geplaatst en onder druk gehouden gedurende 24 à 48 uur. Hierdoor konden ze zich ontdoen van het water en ontstond een soort fermentatieproces dat de huiden soepel en buigzaam maakte. Wanneer de huiden onder de planken uit werden gehaald, verspreidde zich een verschrikkelijke stank, die zich vastzette in de kledij van de arbeiders.

1.7. *Overhalen*

Hierna werden de vellen over een stomp mes gehaald, dat met de snede naar boven op een houten voetstuk was vastgemaakt. Door heen en weer te wrijven op het mes, werden de rimpels en plooiën opengetrokken en kon men meteen de reepjes vet verwijderen die nog op de blote huid kleefden (indien deze niet werden verwijderd, konden ze rotten en de huid beschadigen).

1.8. *Het trekken of zuiveren*

Nadat de huiden nogmaals geborsteld waren om eventuele onzuiverheden te verwijderen en de samen gekleefde haren los te maken, ging men over tot het uittrekken van de grove haren, die onbruikbaar waren voor de productie van vilt.

Hier werd een onderscheid gemaakt tussen het trekken en zuiveren:

a) *het trekken*: de “handtrekker” die gebruik maakt van een soort mes, trok het windhaar uit (groeve haren die boven het dons uitsteken). Deze handeling werd telkens herhaald totdat alleen het fijne haar, de “zijde” overbleef.

b) *het zuiveren*: bij de tamme konijnvellen en vooral bij de hazevellen was het haar te broos en ging het harde deel van de vezel te diep naar de wortel. Het uittrekken werd vervangen door het snijden of afscheren van het windhaar. Het wegnemen van de punten van de langere haren gebeurde door middel van een schaar.

De uitgetrokken haren verspreidden zich bij de minste luchtverplaatsing door de werkplaats. De arbeiders waren verplicht om te werken met gesloten mond, praten was vrijwel uitgesloten, ademen ging heel moeilijk doordat het stof de luchtwegen verstopte. Het stof

veroorzaakte ook ontstekingen aan ogen, oren, neus en keel³².

1.9. Het strijken

Hierna volgde het strijken van de vellen. Om vilt te bekomen bevochtigde men de haren met een oplossing van kwiknitraat (of 'secreet'³³) een oplossing van kwik in salpeterzuur³⁴. Dit proces was nodig om vilt te bekomen³⁵.

Het strijken van de vellen gebeurde met de hand. De handstrijker spreidde het vel uit op een leien plaat en hield het vast met een korte stok. De oplossing werd op de vacht aangebracht met een borstel, terwijl er in de richting van de haren werd geborsteld.

Meestal waren de arbeiders bij dit werk niet beschermd door handschoenen, kwikintoxicatie was dan ook de typische ziekte voor deze industrie³⁶.

1.10. De droogoven

Nadat de huiden waren ingestreken werden ze in de oven gehangen om te drogen. De "droogoven" bestond uit speciaal geventileerde en verwarmde lokalen. Hier werden de huiden weer hard. Bij het verlaten van de oven werden de huiden opnieuw besprenkeld met water en werden ze naar de stockeringsruimte gebracht.

1.11. De stockeringsruimte

Hier werden de vellen een viertal weken bewaard. Er werd voor gezorgd dat de

vellen huid op huid en haar op haar lagen zodat de natuurlijke vochtigheid kon worden herwonnen. Gedurende deze weken voltrok het viltproces zich.

1.12. Borstelen

Na deze periode werden de huiden nogmaals geborsteld zodat de haren opnieuw rechtop kwamen te staan en men ze nog eens kon zuiveren van onregelmatigheden.

1.13. Het snijden

Pas nu werd het haar afgesneden. Het haar werd hierbij zorgvuldig van de huid losgemaakt. Zorgvuldigheid was heel belangrijk om zo'n groot mogelijke opbrengst te bekomen. Er werd ook een onderscheid gemaakt tussen het haar van de koppen, buiken en ruggen.

Het vrijgekomen, vlokkig haar werd opgevangen op een metalen plaat.

Dit was ook vaak het werk van thuiswerkers, zij kwamen in aanraking met de kwikoplossing en het stof verspreidde zich overal in huis, wat allerlei infecties veroorzaakte.

1.14. De stukkenuitrekster

Zij had als taak de laatste onzuiverheden weg te werken. Zij moest ervoor zorgen dat de over het hoofd geziene reepjes vet toch nog werden verwijderd, zodat de huid niet kon rotten.

1.15. De vliezenmaakster

Het haar dat op de plaat lag (en dat nog steeds de vorm van de huid had) werd in een bol gedraaid en verpakt in zakken van ongeveer 2,5 kg.

1.16. De blazerij

Tenslotte werd het haar geblazen. Dit was een extra zuiveringsbeurt na het snijden om de laatste grove haren te verwijderen. Het was ook mogelijk om in de blaasmolen verschillende soorten haar te vermengen³⁷.

2. Onderscheid tussen de mannelijke en vrouwelijke taken

Ook in dit productieproces waren er specifieke taken die door mannen of vrouwen werden verricht. Er was echter niet echt een onderscheid te maken tussen fysieke zwaardere taken voor mannen. In uitzonderlijke situaties, wanneer er veel huiden te behandelen waren, kon het gebeuren dat de mannen het werk van de vrouwen verrichtten.

De vrouwelijke taken:

- snijden
- trekken
- zuiveren
- vliezen maken
- stukken uittrekken
- pakken maken

De mannelijke taken:

- kaarden

- sorteren
- strijken
- snijden (eventueel)
- stukken uittrekken (eventueel).

3. Opleiding tot haarsnijder

Een opleiding van leerjongen tot meestergast duurde ongeveer vier jaar. De gemiddelde leeftijd waarop een leerjongen in dienst trad, was 11 à 12 jaar. Er werd gewerkt onder een "vollen gast"³⁸ die zijn specialiteit aanleerde. Elke gast had een leerjongen die hij moest betalen van zijn eigen loon. De leerjongens verdienden 1 fr. tot 2 B 3 fr. per week³⁹. De leerjongens werkten dus ten voordele van de "volle gast".

De meester Gasten waren de vertegenwoordigers van de patroon. Het enige criterium voor hun aanstelling was hun bijzondere vlijt en beroepskennis⁴⁰.

Het ambachtelijk karakter van de nijverheid blijkt uit de termen die men gebruikte: "leerjongen", "meestergast". Deze benamingen dateerden nog uit het Ancien Régime en waren overgenomen uit de hoedenmakerij. De haarsnijderij steunde dus nog echt op de traditionele werkwijze.

D. Het seizoensgebonden karakter van de nijverheid

De haarsnijderij was een zeer onregelmatige activiteit: in de winter was er

meestal veel werk, zodat er weinig werkloosheid was. De topperiodes in de toevoer waren de kerst- en paasperiode. Na de paasperiode begon de toevoer dan geleidelijk te verminderen. Tijdens de periode van augustus tot oktober (zelfs tot november) was er weinig of geen werk: het “dode seizoen”⁴⁵ of “la Morte-Saison”⁴⁶.

Elk jaar was er dus een crisis, de patroons gingen over tot loonsverminderingen en de werkhuizen draaiden op halve kracht. Tijdens deze periode kwam er echter weinig protest van de arbeiders, de kans bestond dat het weinige werk dat er was, zou worden uitbesteed aan de thuiswerkers.

We zien ook dat vele werkloze haarsnijders tijdens deze periode werkzaam waren in de landbouw⁴⁷.

De zwaarste crisissen grepen plaats in de jaren 1908 en 1909. Tijdens de periode mei-september 1908 was er de “normale” kalme periode. Maar ook tijdens de wintermaanden kwamen er weinig vellen naar Lokeren. Er heerste grote werkloosheid. De werkhuizen werkten maar een paar uren per dag, de meesten sloten echter hun deuren en gaven het weinige werk dat er was aan thuiswerkers. De hoogste lonen bedroegen 12 à 14 fr⁴⁸.

Rond maart 1909 verbeterde de toestand enigszins⁴⁹, maar enkele maanden later

heerste er weer een grote crisis. Patroons gingen over tot willekeurige afdankingen en loonsverminderingen, de ellende en de armoede bleven voortduren⁵⁰.

Uiteindelijk ging de vakbeweging over tot het betalen van een vergoeding⁵¹. Ook immigreerden vele gezinnen naar Frankrijk (in de buurt van Parijs waren kort daarvoor enkele haarsnijderijen gesticht)⁵².

Vanaf 1910 zou de toestand zich langzaam herstellen, de ellende bleef nog een hele tijd voortduren, maar er was weer werk.

E. Werkuren en lonen

1. Werkuren

De werkuren waren verschillend tijdens de zomer en de winter.

Ze waren ook verschillend van werkhuis tot werkhuis. De werkweek duurde van maandag tot zaterdag. Meestal begon de arbeid om zes uur ‘s ochtends en eindigde de werkdag om acht uur ‘s avonds. De arbeiders hadden recht op twee uur rust verdeeld over de dag. We moeten wel opmerken dat dit gegevens zijn die we vonden in de dossiers van de hinderlijke bedrijven en dat de realiteit wel anders kon zijn. In de ondernemingen werkten de arbeiders dus gemiddeld 10 à 11 uren per dag.

In de zomermaanden begonnen de werklieden reeds om vijf uur 's ochtends en eindigde hun werkdag om acht uur 's avonds⁵³. Vaak gebeurde het ook dat de arbeiders werk mee naar huis namen om een partij vellen toch op tijd af te werken⁵⁴.

De thuiswerkers werkten gemiddeld 13 tot 15 uur per dag. De kinderen 10 uur per dag⁵⁵.

Typisch voor deze arbeiders was het werkverzuim op maandagen: *"il y a un cabaret pour cinq maisons; les ouvriers y passent une grande partie de leur temps et jours où ils choment, les lundis et mardi et quelquefois le mercredi"*⁵⁶.

Dit gebruik werd zowel door de vakvereniging als door de werkgevers herhaaldelijk aangeklaagd, maar zou een algemeen verschijnsel blijven tot WOI.

2. Lonen

De arbeiders werden steeds betaald per partij van honderd vellen. Zoals we reeds opmerkten was ook de kwaliteit bepalend voor het bepalen van het loon. Het is ook logisch dat de lonen verschilden van werkhuis tot werkhuis.

Het is dus zeer moeilijk om een vast bedrag⁵⁷ te bepalen, te meer omdat we vaak maar iets te weten komen over de betaling wanneer er zich conflicten voordeden.

Toch kunnen we aannemen dat de arbeiders, voor tien uur arbeid per dag, een loon van gemiddeld 20 à 21 frank per week kregen. Dit was natuurlijk ook afhankelijk van het seizoen (tijdens het "dode seizoen" daalden de lonen tot 10 à 11 frank per week).

Het is onmogelijk om het juiste loon van een thuiswerker te kennen: het werd geschat op ongeveer 6 frank per week, samen met de verdiensten van de kinderen⁵⁸.

F. Afval van de fabricatie of bijproducten

Wat na de productie overbleef aan afval, werd ook nog zoveel mogelijk benut. De poten en staarten die werden afgesneden in het begin van het productieproces werden door thuiswerkers verder van haar ontdaan, ook wel bekend als het steirtjessnijn⁵⁹. Dit ontharen gebeurde met behulp van een handschaar.

De grote hoeveelheden "vermicelli", de afvalvezels die na het snijden overbleven, werden verkocht aan de lijm- en gelatinenijverheid (voornamelijk in Frankrijk, Duitsland en België)⁶⁰.

De poten en staarten die niet verder konden worden onthaard, werden als meststof gebruikt of verkocht⁶¹.

Het windhaar werd verkocht aan fabrikanten die er matrassen mee vulden⁶².

Bijna niks ging dus verloren en de handel in al deze afvalstoffen betekenden extra winst voor de patroons.

G. Gezondheidsrisico's

1. Inleiding

Tijdens de bespreking van de verschillende stappen in het productieproces zijn de risico's van de arbeid al eventjes aangehaald, toch is het nodig om er nog wat dieper op in te gaan, vooral om de situatie waarin de huisarbeiders werkten en leefden beter te begrijpen.

Allereerst is er de lokalisatie van de werkplaatsen, deze lagen in het centrum van de stad, de aanvoer van de vellen gebeurde op open wagens die werden gelost en geladen op straat. Het stof en haar hadden een specifieke geur, wat voor geurhinder in de buurt zorgde. Soms konden er ook wormen in de vellen zitten. In de buurt van een werkplaats heerste er dus een grote wanorde.

De kleine werkplaatsen waren zeer onhygiënisch, zonder verluchting gevuld met stof en donshaartjes. In de zomer werden de ramen opengezet om voor enige luchtverversing te zorgen, maar in de winter werd alles dicht gehouden om de warmte binnen te houden⁶³. Aangezien het werk hoofdzakelijk stilstaand of zittend werd verricht,

was verwarming noodzakelijk. Maar vaak was er slechts één kachel aanwezig, zodat de snijders in de winter met verkleumde handen hun werk moesten verrichten, met de nodige ongevallen tot gevolg. Aangezien de meeste huiden reeds ingewreven waren met een poeder dat zorgde voor een langere houdbaarheid, genazen de snijwonden maar na talrijke verzwingingen en ontstekingen⁶⁴. Er werd ook gegeten in deze werkplaatsen, de koffie werd op de kachel opgewarmd. Het rondvliegende stof en haar, en het eten met ongewassen handen, zorgde ook voor een nadelige invloed op de gezondheid.

2. Kwikintoxicatie

Naast de ontstekingen aan neus, oren en keel was deze ziekte kenmerkend voor de haarsnijders. Veel vroegtijdige sterfgevallen in deze nijverheid waren er het gevolg van.

Deze ziekte werd veroorzaakt door de bewerking van de huiden met de kwikoplossing.

De ziekte kon door verschillende factoren veroorzaakt worden: het inhaleren van de dampen, het inademen van het stof, maar ook door de absorptie van kwik via de huid en door de aanraking van voedsel met vuile handen⁶⁵.

Typend voor de chronische intoxicatie waren de spierbevingen (door kwik in

het hersenvocht), tandbederf, verliezen van nagels, gezichtsstoornissen die uiteindelijk tot blindheid leidden, nier- en huidaandoeningen⁶⁶.

*“Ze worden onvermijdelijk aangetast door zenuwbevingen en wel in die mate dat ze waggelend over straat lopen en dat ze alle voorwerpen die ze in handen willen nemen laten vallen. Hun tanden vallen uit of worden zwart als pek. Ze hebben veel pijn in hun mond”*⁶⁷

Wanneer de huiden door de thuiswerkers werden bewerkt waren de gevaren voor de gezondheid nog veel groter. In dezelfde kamer waar het haar werd gesneden - dat al was ingewreven met het kwikmengsel - werd gegeten, gedronken en speelden er kinderen. De enige mogelijke bescherming die werd gebruikt tegen het rondvliegende stof, waren dekens die werden opgehangen in de deuropeningen (als er meer dan één kamer in het arbeidershuisje was). Vrouwen die huiden bewerkten brachten vaak doodgeboren of gehandicapte kinderen ter wereld⁶⁸.

H. De huisnijverheid

Kenmerkend voor de vellennijverheid was ook de huisnijverheid. De voorname taak van de huisarbeiders was het haar van de staarten en de poten af te snijden, maar ook het kaarden gebeurde thuis. Het “steirtjessnijjn” was vrouwen- en kinderarbeid, terwijl het kaarden

meestal gebeurde door de mannen. Deze kaarders waren vaak nog werkzaam in een werkhuis maar brachten huiden mee naar huis om hun loon toch nog enigszins te kunnen verhogen.

De kinderen hielpen vanaf hun vijfde jaar mee aan het bewerken van de vellen⁶⁹.

Eerst na de schooluren, maar wanneer ze ongeveer 11 à 12 jaar waren, bleven ze definitief thuis om mee te werken. De kinderen werkten - net als hun ouders - 14 uur per dag. Dit staat in scherp contrast met de jongeren werkzaam in de fabrieken: daar was het verboden om kinderen onder de zestien jaar werk te laten verrichten en mochten jongeren tussen 16 en 21 jaar maximaal 10 uur per dag werken⁷⁰.

De huisarbeiders leefden dus in mensonwaardige omstandigheden. Nog meer dan de arbeiders in de werkhuisen liepen ze gevaar om de beruchte “kwikziekte”, die reeds werd vermeld, op te lopen. Zij werkten niet alleen in het rondvliegende stof, maar leefden ook in dezelfde ruimte, vooral de zuigelingen die vaak in dezelfde kamer lagen, liepen grote gezondheidsrisico's.

3. Besluit

De Lokerse haarsnijderij was op internationaal vlak bekend.

Verschillende factoren speelden een rol in de keuze van de buitenlandse ondernemers om hun huiden hier te laten bewerken: belangrijk was de centrale ligging van Lokeren, maar waarschijnlijk speelde de uitstraling die de hoedenmakerijen hadden een grote rol. De ervaring van de arbeiders was alom bekend, dit blijkt uit het feit dat de Engelsen hun arbeiders naar Lokeren stuurden om het vak aan te leren.

De nijverheid was in grote mate afhankelijk van de import van vellen en werd dus beïnvloed door de ontwikkelingen op internationaal vlak.

De grootste leveranciers en afnemers van huiden waren de Engelsen. Veel ondernemers traden bij hen in dienst. De Engelsen zorgden voor de inbreng van kapitaal en materiaal, de Lokerse fabrikanten zorgden voor de arbeiders en de kennis.

De vellenbewerking was nog een zeer ambachtelijke nijverheid: alles gebeurde met de hand. Echte technische verbeteringen werden pas na 1930 doorgevoerd.

De opleiding tot vellenbewerker duurde vier jaar, men begon op elfjarige leeftijd als leerjongen, waarbij men in dienst trad bij een "vollen gast". De meester-gasten werden gekozen vanwege hun

beroepskennis en vlijt en waren de vertegenwoordigers van de patroon. Ook uit de beroepsbenamingen blijkt het ambachtelijke karakter van de nijverheid.

De arbeiders binnen de ondernemingen werkten gemiddeld 10 à 11 uur per dag, waarbij ze een gemiddeld loon konden verdienen van 20 frank per week. Een heel andere situatie zien we bij de thuiswerkers die vaak 13 tot 15 uur per dag werkten en niet meer dan 6 frank verdienden.

De haarsnijderij was een seizoensgebonden activiteit: elk jaar was er een tekort aan vellen gedurende de zomermaanden. Deze periode stond bekend als het "doode seizoen". Tijdens deze periode heerste er altijd een crisis in de nijverheid: er was veel werkloosheid en de lonen werden gevoelig verminderd. Het weinige werk dat er was, werd vaak aan de thuiswerkers gegeven. We zien dat tijdens deze periode veel vellenbewerkers werkzaam waren in de landbouw, of zelfs -tijdens perioden van zware crisis- uitweken naar Frankrijk om daar hun diensten aan te bieden.

De productie van vilt was een zeer ongezonder proces. De vellen werden ingestreken met een kwikoplossing om het

viltproces te bespoedigen. Deze oplossing was zeer schadelijk voor de gezondheid. De arbeiders werden niet beschermd tegen de giftige dampen en droegen ook geen handschoenen bij het bewerken van de huiden. Velen leden aan kwikintoxicatie: typisch voor deze ziekte waren de spierbevingen, het uitvallen van de tanden en blindheid. Vooral de thuiswerkers en hun familieleden werden bedreigd door chronische kwikvergiftiging: zij werkten, leefden en aten vaak in dezelfde ruimte.

Bibliografie

I. Bronnen

Archiefbronnen

1. Rijksarchief Beveren.
 - Dossiers Handel en Nijverheid, nr. 13.
2. Amsab.
 - Verslagboek der Vellenbewerders. 1904-1908. 182, 1.1.
3. Stadsarchief Lokeren.
 - Economische Tellingen en Statistieken 1797-1862.
 - Economische Tellingen en Statistieken 1896-1898, 1926, 1936.

Gedrukte bronnen

- Het Arbeidsblad, Ministerie van Nijverheid en Arbeid, 1896-1913.
- Jaarverslagen Schepencollege. Stadsverslagen. Van 1844-1914.

Periodieken

1. Dagbladen.
 - Vooruit. 1896-1909.

2. Plaatselijke weekbladpers.
 - Gazette van Lokeren. 1886.
3. Arrondissementele weekbladpers.
 - De Volksstem. 1909.
 - Het Land van Waas. 1909.

II. Literatuurlijst

BEERBLOCK (K.). *L'Industrie des peaux de lièvre et de lapin en Flandre*. Bruxelles, Henri Lamertin, 1912, 232p.

D'HAEN (J.). *De toekomst onzer haarsnijderijen* (1940-1945). S.d., 8p.

DE WINNE (A.). *Door arm Vlaanderen*. Leuven, Kritak, 1902, 368p.

"Les Industries de la Fourrure et de la Poil". *Industrie*. 1950, 12, pp. 776-781.

LEWINSKY (J.), PAILLOT (R.), DE SPOELBERGHE (O.), e.a. *L'Exposition du travail à domicile: documents-monographies-statistiques*. Bruxelles, Misch et Thron, 1911, 455p.

PIETERS (C.). *Uit de taal van de haarsnijderijen te Lokeren*. Gent, R.U.G., Onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Prom.: Prof. Dr. Taeldeman), 1989, 215p.

PIETERS (M.). "De haarsnijderijen te Lokeren". *De Souvereinen*. IXX, 1988, 2, pp. 53-62.

Premier congres international de la couperie de poil. Congres organisé par l'Union Professionnelle Belge des Coupeurs de Poil pour Chapellerie et Filature les 27 et 28 Novembre 1950 à Bruxelles. Bruxelles, Wellens et Godenne, 1951, 226p.

Het Scheikundig Centrum te Lokeren. s.d., 1952, V, 8p.

THUYSBAERT (P.). *Het Land van Waes*. Kortrijk, J. Vermaut, 1913, 328p.

VAN DEN BOGAERDE (A.J.L.). *Het distrikt St-Nikolaas, voorheen Land van Waas, provincie Oost-Vlaanderen beschouwd met betrekking tot deszelfs natuur-, staat- en geschiedkundige; gevolgd door een bijzondere beschrijving van elke stad, dorp of gemeente in hetzelfde gelegen*. St-Nikolaas, E. Dorey, 1825, 3 delen.

VAN GOETHEM (M.-L.). *Hygiënische en sociale toestanden van arbeiders in de haarsnijderijen te Lokeren*. Gent, Vormingscentrum voor maatschappelijk dienstbetoon, Eindverhandeling, s.d., 121p.

VERHAEGEN (P.). *Travail à domicile et Sweating-System*. Bruxelles, Librairie Albert Dewit, 1912, 133p.

VERHOEVEN (C.). *Haar- en vellennijverheid in België*. Gent, R.U.G., Onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Prom.: Prof. Storme), 1954, 89p.

VERSTEGEN (V.). *Het hoedenmakersbedrijf te Lokeren*. Lokeren, Drossens, 1956, 16p.

VLAMINCK (C.). *Lokeren, zijn oud verleden, zijn heemkunde of folklore, zijn humor*. Lokeren, Jos Drossens, 1942, 232p.

WILLEMS (R.) en LAERHOVEN (B.). "Dossier Black Points". *Humo*, 1997, 16, pp. 156-160.

Lijst der afkortingen

A.M.S.A.B.	Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging.
D.V.O.	De Volksstem.
G.V.L.	Gazette van Lokeren.

R.A.B.	Rijksarchief Beveren.
S.A.L.	Stadsarchief Lokeren.
V.	Vooruit.

Voetnoten

1. R. WILLEMS en B. VAN LAERHOVEN, Dossier Black Points, *Humo*, 1997, 16, p. 160.

2. Op 9 februari 1752 publiceerde Prins Karel van Lorreinen, stadhouder van de Zuidelijke Nederlanden, een decreet in verband met de handel van hoeden: het wordt verboden hoeden te verkopen die niet voorzien zijn van een stempel op het kantoor van inklaring. Ook moesten alle hoeden gemaakt in het land voorzien worden van een zegel van de plaats waar zij werden gemaakt.

V. VERSTEGEN, *Het hoedenmakersbedrijf te Lokeren*, Lokeren, Drossens, 1956, p.1.

3. A.J.L. VAN DEN BOGAERDE, *Het distrikt St-Nikolaas, voorheen Land van Waas, provincie Oost-Vlaanderen beschouwd met betrekking tot deszelfs natuur-, staat- en geschiedkunde; gevolgd door een bijzondere beschrijving van elke stad, dorp of gemeente in hetzelfde gelegen*, St-Nikolaas, E. Dorey, 1825, D.I, p. 289.

4. V. VERSTEGEN, *op.cit.*, p. 3.

Zie ook bijlage.

5. SAL, *Economische tellingen en statistieken 1797-1862*, Etat des fabriques de chapeaux au 1 aout 1816.

6. P. THUYSBAERT, *Het Land van Waes*, Kortrijk, J. Vermaut, 1913, p. 317.

7. SAL, *Jaarverslagen Schepencollege. Stadsverslag. 1857*, p. 28.

8. SAL, Verslag over de tentoonstelling van Kunst- en Nijverheidsproducten te Lokeren

op 18 september 1865, gehouden ter gelegenheid van het bezoek van de hertog van Brabant, *Bijvoegsel bij het stadsverslag over 1865*, p. 90.

9. SAL, *Jaarverslagen Schepencollege. Stadsverslag*. 1869, p. 57.

10. SAL, *Jaarverslagen Schepencollege. Stadsverslag*. 1872, p. 59.

11. C. VERHOEVEN, *Haar- en vellennijverheid in België*, R.U.G., Onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Prom.: Prof. Storme), 1954, p. 1.

12. Om vilt te bekomen werd niet de huid gebruikt, maar wel het fijne haar dat werd losgetrokken.

13. C. VERHOEVEN, *op.cit.*, p. 19.

14. Les Industries de la Fourrure et de la Poil, *Industrie*, 1950, 12, pp. 776.

15. Voor de dialectwoorden die werden gebruikt door de vellenbewerkers, verwijzen wij naar de licentiaatsverhandeling van C. PIETERS, *Uit de taal der haarsnijderijen te Lokeren*, Gent, R.U.G., Onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Prom.: Prof. Dr. Taelde-man), 1989, 215p.

16. Door het in gebruik nemen van de snijmachine, moesten de arbeiders enkel nog het voorbereidende werk verrichten. Hierdoor werd de productie opgedreven. Vaak bracht dit ook een vermindering van het loon met zich mee, zodat de kosten van de productie nog daalden.

17. K. BEERBLOCK, *L'Industrie des peaux de lièvre et de lapin en Flandre*, Bruxelles, Henri Lamertin, 1912, p. 6.

18. K. BEERBLOCK, *op.cit.*, p. 7.

19. Dat er tussenpersonen in de handel betrokken waren, weten we uit de literatuur,

maar verdere details hebben we niet kunnen vinden.

K. BEERBLOCK, *op.cit.*, p. 20.

20. *Het Arbeidsblad*, IV, 1899, 5, p. 449.

21. V., 11.01.1896/ 2, D; 3, A.

22. Dat de nijverheid ook afhankelijk is van Amerika blijkt uit dit verslag December 1899: "Het is te denken dat het werk onder dezelfde voorwaarden zal kunnen voortgezet worden tot in de naaste Lente en zelfs, zoo Amerika wat meer bestelt, mogen de werklieden er op tellen werk verzekerd te hebben voor een nog langer tijdvak."

Het Arbeidsblad, IV, 1899, 12, p. 1296.

23. In mei 1899 kwam men huiden tekort, te Londen verminderde het aantal huiden elk jaar en daarenboven: "doen de Amerikanen thans grootte aankopen terwijl men ze voorheen niet ontmoette". *Het Arbeidsblad*, IV, 1899, 5, p. 449.

24. *Het Arbeidsblad*, VII, 1902, 3, p. 283.

25. *Het Arbeidsblad*, II, 1898, 6, p. 612.

26. *Het Arbeidsblad*, XIV, 1909, 4, p. 226.

27. Er werden zelfs arbeiders aangespoord om in Engeland zelf te gaan werken. *Het Arbeidsblad*, V, 1900, 2, p. 156.

28. J. D'HAEN, *De toekomst onzer haarsnijderijen(1940-1945)*, s.d., p. 7.

29. J. LEWINSKY, R. PAILLOT, O. DE SPOELBERGH, e.a., *L'Exposition du travail B domicile: document-monographies-statistiques*, Bruxelles, Misch et Thron, 1911, p. 186.

30. M. PIETERS, "De haarsnijderijen te Lokeren", *De Souvereinen*, IXX, 1988, 2, p. 53.

31. J. LEWINSKY, R. PAILLOT, O. DE SPOELBERGH, e.a., *op.cit.*, p. 186.
32. J. LEWINSKY, R. PAILLOT, O. DE SPOELBERGH, e.a., *op.cit.*, p. 187.
33. Elke werkplaats had zijn eigen formule voor de kwikoplossing, die goed geheim werd gehouden.
34. Deze oplossing werd uitgevonden in Frankrijk in de 17de eeuw en ingevoerd in Engeland door uitgeweken handarbeiders in 1685. De Franse arbeider Mathieu, teruggekomen uit Engeland omstreeks 1748, bracht de formule voor kwiknitraat naar Parijs, vanwaar ze verder verspreid werd in onze streken. M.-L. VAN GOETHEM, *Hygiënische en sociale toestanden van arbeiders in de haarsnijderijen te Lokeren*, Gent, Vormingscentrum voor maatschappelijk dienstbetoon, Eindverhandeling, s.d., p. 18.
35. Er is twijfel omtrent de manier waarop de oplossing inwerkt op de huiden. De eerste stelling zegt dat de werking van het salpeterzuur de warmte in de oven bevorderde, een tweede beweert dat het haar zich "spitste", soms barstte en zo de aan elkaar klevende splintertjes ontstonden die het vilten vergemakkelijkten. Een derde stelling beweert dat het vrije zuur gedeeltelijk de opperhuid van het haar vernietigde en wegvratt wat alweer het vilten vergemakkelijkte.
- Het kwik in de oplossing diende om de haren in goede toestand te bewaren.
36. De gevaarlijke werkomstandigheden worden verder in dit artikel uitgebreider beschreven.
37. M. PIETERS, *art.cit.*, p. 61.
38. C. VLAMINCK, *Lokeren, zijn oud verleden, zijn heemkunde of folklore, zijn humor*; Lokeren, Jos Drossens, 1942, p. 157.
39. C. VLAMINCK, *op.cit.*, p. 157.
40. M.-L. VAN GOETHEM, *op.cit.*, p. 46.
45. K. BEERBLOCK, *op.cit.*, p. 18.
46. P. VERHAEGEN, *Travail à domicile et Sweating-System*, Bruxelles, Librairie Albert Dewit, 1912, p. 46.
47. "Veel werklozen zijn in den landbouw werkzaam" *Het Arbeidsblad*, III, 1898, 8, p. 817.
48. *D.V.O.*, 20.03.1909/ 3, B.
49. *D.V.O.*, 14.03.1909/ 3, B.
50. *V.*, 28.08.1909/ 2, D.
51. *V.*, 9.10.1909/ 2, E.
52. Het was heel gewoon in de vellenbewerking dat de arbeiders in het "dode seizoen" naar Frankrijk trokken om daar hun diensten aan te bieden. Het Land van Waas, 20.06.1909/ 5, A.
53. RAB, *Gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke bedrijven*, 13.
54. "dat het niet genoeg is dat zij eene schoone Daghuur verdienen, en dat zij nog na hulder werkhuren Buiten het Fabriek misbruiken int proberen om het Werk van de Kaders en van de gasten te ontnemen" AMSAB, *Verlagboek Vellenbewerking van Lokeren, 1904-1908*, 182, 1.1, Bestuur Vergadering gehouden den 20 Mei 1906.
55. J. LEWINSKY, R. PAILLOT, O. DE SPOELBERGH, e.a., *op.cit.*, p. 189.
56. J. LEWINSKY, R. PAILLOT, O. DE SPOELBERGH, e.a., *op.cit.*, p. 189.
57. Er werd een onderscheid gemaakt volgens de kwaliteit van de huiden. De Winne geeft volgend onderscheid:
- wild konijn 2fr 18cent/100 huiden

- haas 4fr 40cent/100 huiden

- konijn 2fr 75cent/100 huiden

J. LEWINSKY, R. PAILLOT, O. DE SPOELBERGH, e.a., *op.cit.*, p. 188.

58. J. LEWINSKY, R. PAILLOT, O. DE SPOELBERGH, e.a., *op.cit.*, p. 188.

59. M. PIETERS, *art.cit.*, p. 62.

60. "Les industries de la fourrure et de la peau en poil", *Industrie*, 1950, 12, p. 776.

61. "Les industries de la fourrure et de la peau en poil", *Industrie*, 1950, 12, p. 776.

62. P. THUYSBAERT, *Het Land van Waes*, Kortrijk, J. Vermaut, 1913, p. 319.

63. J. D'HAEN, *op.cit.*, p. 5.

64. A. DE WINNE, *Door arm Vlaanderen*, Leuven, Kritak, 1902, p. 42.

65. *Premier congres international de la coupe de poil. Congres organisJ par l'Union Professionnelle Belge des Coupeurs de Poil pour Chapellerie et Filature les 27 et 28 Novembre 1950 B Bruxelles, Bruxelles, Wellens et Godenne, 1951, p. 108.*

66. *Scheikundig Centrum Lokeren, s.d., 1952, p. 5.*

67. A. DE WINNE, *op. cit.*, p. 42.

68. In de periode 1880-1900 waren er op de 10 414 sterfgevallen 4 741 kindersterftes (tot 5 jaar), wat ongeveer 45,5% van de sterfgevallen vertegenwoordigde. *G.V.L.*, 5.11.1886/ 1, C.

69. J. LEWINSKY, R. PAILLOT, O. DE SPOELBERGH, e.a., *op.cit.*, p. 187.

70. K. BEERBLOCK, *op.cit.*, p. 30.

DE LOKERSE VILTNIJVERHEID BINNEN HET BRITISH EMPIRE

Harry VAN ROYEN

Lokeren is op vlak van de vellenbewerking zeker de plaats in Vlaanderen waar een aantal gebouwen nog aan een ambachtelijk verwerkingsprocede herinneren. Niet alleen bovengronds zijn er nog talrijke getuigen van de Lokerse vellenbewerking tot vilt, basisgrondstof voor de hoedenfabricatie, overgebleven. De bodem werd, door het gebruik van enkele zware metalen en cyanideoplossingen, sterk vervuild¹.

Deze erfenis heeft natuurlijk zijn oorzaken in het verleden. Lokeren was daarbij niet de enige gemeente in Vlaanderen waar vellen tot vilt werden bewerkt. Uit het Fonds Hinderlijke Inrichtingen² kan men onder andere sporen vinden van een dergelijke nijverheid in Sint-Amandsberg. In de buurt van Lokeren waren er ook nog viltbewerking te Zele en te Hamme, waar de Amerikaanse firma Jonas & Naumbourg de geïmporteerde Amerikaanse en Australische konijnenvellen liet bewerken³.

Waarom kwamen voornamelijk Britse firma's naar Vlaanderen om hun konijnenvellen tot het begeerde vilt voor hun verschillende soorten hoeden te laten omvormen? De Britse viltproductie, die in de 18de eeuw geconcentreerd was in de regio's van Bristol en Manchester, was in de 19de eeuw op grote schaal

alleen nog terug te vinden in het Londense Bermondrey, waar in een "fabriek" tot 300 mensen werkzaam waren⁴. In London, waar de industriële hoedenmakerij zijn zwaartepunt had, waren er in die 19de eeuw meer bereidwillige armen voor de ongezonde job te vinden dan in het zich verder industrialiserende Bristol en Manchester. De "mat hatter" was immers een aangeklaagde arbeidsziekte, die bvb. ook figureerde in de roman Alice's Wonderland, maar die als wanneer er voldoende arbeidsplaatsen vrijkwamen in andere industrietakken, gezien hun kwalijke reputatie, met een arbeiderstekort kampten. Weinig arbeidskrachten betekent hogere uurlonen en die vilt-hoed moest zo goedkoop mogelijk gemaakt kunnen worden, kwestie van nog een redelijke winstmarge te hebben.

Outplacement was dan ook een van de weinige opties die de Londense hoedenfabrikanten hadden om hun grondstoffenaanvoer veilig te stellen. Vlaanderen was niet ver, er was een oude, ambachtelijke viltnijverheid actief, en bovenal voldoende goedkope arbeidskrachten, zeker in de nijverheidsdorpen van het Waasland. De aanvoer via de waterweg (van Antwerpen met een beurtschip tot Lokeren) was relatief goedkoop.

De Britse handelshuizen werkten met koppelbazen, waarmee nieuwe associanten van de Londense hoedenfabrikanten kwamen kennis maken. Hierbij kwam zeker ook de behandeling van het viltprocédé aan bod, maar allicht meer om de bestending van de kwaliteit te kunnen controleren en nieuwe koppelbazen te contacteren, dan wel op de "stiel" zelf te komen aanlezen, aangezien men een bloeiende viltproductie gekend had in Engeland (zie hoger). In de Nederlandse Kempen hebben Britten ook geprobeerd om eind 19de eeuw in de regio Eindhoven vellen tot vilt te laten bewerken, evenwel zonder veel resultaat. Vooral de Lokerse koppelbazen waren happig om verder met de Britten samen te werken.

De (toen nog) goede (en goedkope) watertransportmogelijkheden, de lage loonlast, het (gewillig) arbeidersoveraanbod en een even gewillige overheid (minder druk op het Bureel van Weldadigheid) maakten dan de Britten na 1850 hun basisbewerkingen voor de viltproductie naar Vlaanderen brachten. Hoer hadden ze geen last van een slecht imago, hoge lonen en een arbeiderstekort. Het sociaal en ecologisch passief is

voornamelijk voor Lokeren en op die manier heeft Lokeren inderdaad een speciale plaats in de economische geschiedenis van de laatste twee eeuwen veroverd. De oorzaken hiervan kennen en begrijpen is even belangrijk als de technologische evolutie van een nijverheid reconstrueren, wat evenzeer belangrijk is vanuit industrieel-archeologisch en saneringsoogpunt.

Voetnoten

1 Voor de algemene chemische verontreinigingssporen die men hierbij kan terugvinden zie J. NIEUWKOOP, *Bodemverontreiniging op voormalige bedrijfsterreinen* (Eindhoven, 1993) p. 358-360.

2 Provinciaal Archief; hier dat van de Provincie Oost-Vlaanderen (Depot RABeveren); de Nijverheidstellingen zijn hierbij eveneens een niet te versmaden bron.

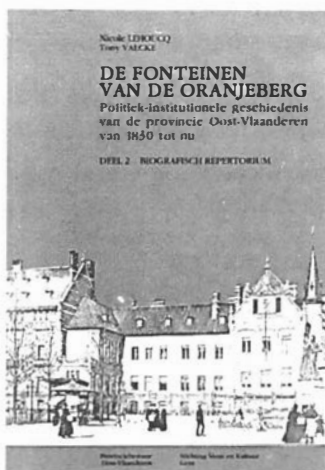
3 In Frankrijk blijkt men voor de vervaardiging van vilt de voorkeur gegeven te hebben aan lamswol; cf. F. MAILLARD-DANTZER, "Feutre", in L. GUILLET & M. DE TORO, *Larousse de l'Industrie et des Arts & Métiers* (Paris, 1935) p. 588-589.

4 Cf. B. TRINDER (ed.), *The Blackwell Encyclopedia of Industrial Archaeology* (Oxford, 1992) p. 252, 324. Verwijst o.a. naar M.E. BURKETT, *The Art of the Felt Maker* (Kendall, 1979).

Met
de sympathie
van de

Generale Bank

452 p., 225 foto's
1.500 fr.

Bestelling:
Uitgeverij Stichting Mens en Cultuur
Groot-Brittanniëlaan 43
9000 Gent
of
via de boekhandel
ISBN 90-72931-71-8

Nicole LEHOUCQ
Tony VALCKE

DE FONTEINEN VAN DE ORANJEBERG

Politiek-institutionele geschiedenis
van de provincie Oost-Vlaanderen
van 1830 tot nu.

DEEL 2 . BIOGRAFISCH REPERTORIUM
met gegevens over de 18 gouverneurs, 80 gede-
puteerden, 18 voorzitters van de Provincieraad,
1335 provincieraadsleden en 9 provinciegriffiers
die de provincie Oost-Vlaanderen de voorbije
160 jaar hebben bestuurd en besturen.

Een bijzonder nuttig naslagwerk!
Uitgave i.s.m. het Provinciebestuur
Oost-Vlaanderen

PRIVATISERING GEMEENSCHAPPELIJKE WEIDE

Publiek protest met volkstoeloop te Semmerzake (1669)

W.L. BRAEKMAN

Op 21 maart 1676 worden Philip Vermeeren en Jan Sorgheloose, twee landbouwers uit Semmerzake, door de Raad van Vlaanderen veroordeeld tot de knieval voor het Hof, "verclaerende overluijt", dat het hun ten laste gelegde feit hun "hertelick leet is". Bovendien worden ze gedurende drie jaar uit het dorp verbannen.

Uit de sententie¹ blijkt dat op 14 september 1669 een zekeren Louijs Spanoghe, de eigenaar van enkele weiden te Semmerzake, aldaar verscheidene werklieden had doen komen "omme dezelve meerschen te begrachten ende bevrijden". Hij liet dus weiden die tot dan toe door de dorpsgemeenschap als gemeenschappelijke weiplaatsen werden gebruikt, met een gracht afsluiten.

Toen hij daarmee bezig was, kwam daar

eene groote troupe van vrouwen ende kinderen voorsien met stocken, spinrocken ende hoorne ... dewelcke met ghewelt hun door de grachten hebben begheven op de voors. meerschen, daer oppe was staende den voors. Spanoghe, ende roepende: "moort, val aan", aen hem ghegheven diversche stockslaeghen, aftreckende sijnen hoet, craeghe ende causebanden.

Vermeeren was de vrouwen gevolgd met een "vurcke"² in de hand en Jan Sorgheloose met een roer³, al roepende: "smijt den schelm doot!" In plaats van de vrouwen van hun voornemen af te brengen, zo besluit het vonnis, hebben ze door hun aanwezigheid die aanval op de landeigenaar "gheauthoriseert ende ghesecondeert".

Uit de ondervragingen van de twee veroordeelden, op 13 juni 1670, krijgen we natuurlijk een andere versie te horen⁴.

Philip Vermeeren, toen 48 jaar oud, verklaart dat hij op die bewuste septemberdag zijn koeien was gaan halen op de "ghemeene meerschen", in de buurt van de eigendom van Spanoghe. Toen hij rond de middag met zijn dieren naar huis vertrok, was hij onderweg

ghemoetende een deel vrouwen, onder andere sijne huysvrauwe, hebbende in haere handt een cleijn spinroccken met wat vlas ofte werck daeranne, mitsgaders de huysvrauwe van Jan Scheldewatere, de gone van Joos Sorgheloose met noch andere.

Ook Jan Sorgheloose (dezelfde die hierboven, bij vergissing, Joos wordt genoemd) pleit onschuldig. Hij was aan

het werk op het land toen hij heeft "ghehoort groot ghetier van vrouwen ontrentde meerschen van Louys Spanoghe". Hij nam zijn roer, dat niet geladen was, en ging zien wat er gaande was. Hij vond vele vrouwen op weg naar de weide van Spanoghe, onder andere de vrouw van Jan Scheldewatere, "den welcke blaesde den hoorn". Hij hoorde de vrouwen ook schreeuwen: "den werewolf, werewolf!" Daar hij meende, zo verklaart hij, "dat effectivelick eenen weere wulf was", vroeg hij: "waer is den weere wulf?" en beweert hij dat hij

int minste niet en heeft gheweten van eenich complot ofte factie, ende dat hij alleenelick ontrent den voors. meersch is ghecommen up het ghetier vande voorseide vrouwen, onder de welke de gone vanden confessant ooc was, sonder dat hij dat wiste.

Op 5 oktober 1671, maanden nadat de Raad Vermeeren en Sorgheloose reeds had veroordeeld, wordt in verband met deze zaak ook een zekere Lieven Schepens ondervraagd⁵. Wellicht was die kort na het gebeuren ondergedoken

omdat het gerecht zich met de zaak bemoeide en had men hem pas maanden later kunnen voorleiden. Ook hij was "ten tyde als ghebeurde ... de foele op den meersch van Louys Spanoghe" gaan zien wat daar gaande was. Hij verklaart dat hij "inder waerheijt onnosel", d.i. onschuldig is en vraagt vrijgelaten te worden. Het is waarschijnlijk dat het Hof zij vraag heeft ingewilligd.

Het woord "foele", wel hetzelfde als het Franse woord foule (massa volk), wordt hier gebruikt in een ongewone betekenis: volksopstoot als manifestatie van publieke afkeuring of strafexpeditie, een verschijnsel dat nauw verband lijkt te houden met de scherminkeling of volksgericht. Alleen het ludieke element ontbreekt hierbij volledig.

Voetnoten

1 RA Gent, *Raad van Vlaanderen*, nr. 8395, fo. 2r-3v.

2 *Vurcke*: hooivork, gaffel

3 *roer*: soort geweer.

4 RA Gent, *Raad van Vlaanderen*, nr. 8569.

5 RA Gent, *Raad van Vlaanderen*, nr. 8570.

CONFETTI

Danny LAMARCQ

Tijdens Carnaval, maar ook bij andere feesten, wordt er vandaag bijzonder weelderig omgesprongen met confetti. Toen we klein waren verzamelden we de ingewanden van de perforator om zo onze eigen confetti te hebben. Confetti, we kennen het allemaal, maar als je aan iemand vraagt waar het begrip vandaan komt, dan is er niemand die het je kan zeggen.

Sla je er een encyclopedie op na, dan blijf je het antwoord schuldig. Het woord "confetti" staat er niet in. En toch zit er een hele geschiedenis aan vast.

Het etymologisch woordenboek¹ leert ons dat confetti komt van het Italiaanse "confetti", een meervoudsvorm van "confetto". Die term slaat op gesuikerde vruchten. Let maar even op het woord confituur en gekonfijt fruit. In het middeleeuwse Italië en nog lang daarna werd er tijdens carnaval door de gemaskeerde betere burgerij gegooid met gesuikerde vruchten: amandelen, pruimen, en dergelijke. Ze wierpen dat "klein fijn suikergoed" (zoals het nog in 1836 wordt omschreven²) naar de toeschouwers.

In onze gewesten gooide men, althans in de 18de eeuw, met heel andere dingen dan fijn suikergoed. Zo verbiedt een

overheidsbesluit te Aalst in 1729 op vastenavond "het worpen van semelen, swartigheden als andere vuyliheden"³.

Ook in Italië was men naderhand op andere dingen overgeschakeld. De snoepjes werden vervangen door balletjes van krijt of plaaster, gewoonlijk in een papiertje gewikkeld⁴.

Van papiertjes naar confetti is maar een kleine stap. Zoals we hem vandaag kennen, zou confetti teruggaan tot 1891 toen de regisseur van het Casino te Parijs het werpen van suikergoed of plaasteren imitaties te gevaarlijk vond. Hij zocht een alternatief en vroeg aan zijn vader, die ingenieur was in het Italiaans Modena, of hij hem een grote hoeveelheid kon opsturen van die kleine ronde papiertjes, het afval van bladen papier waar men gaatjes had gemaakt voor het kweken van zijderupsen.⁵

Onze confetti was geboren en vrij snel raakte hij overal ingeburgerd. Nauwelijks 3 jaar later wordt high al gesignaleerd op het carnavalsfeest te Brussel, waarover een krant schrijft: "dat men veel heeft geworpen met kleine ronde gekleurde papierkens, confetti geheten, welke wanneer het mooi weer is, de beweging zulk een vrolijk aanzien geven".

In *Het Volk* van 1896 is men minder opgezet met de nieuwe rage en de journalist schrijft: “Men heeft er de fijn gepoetste high-life nog de confetti en de serpentines bijgebracht ... een nieuw middel om de ondeugd te betalen”.

In Aalst mag men alvast in 1897 niet gooien met confetti binnen openbare plaatsen zoals herbergen en danszalen en was het eigenaardig genoeg ook verboden om confetti op te rapen langs de openbare weg.⁶

Het zal de opmars van de papiertjes niet tegenhouden, zodat een vorser in 1898 al schrijft: “Dat is nu eene gewente gekomen dat men op de zottemandsdagen niet meer en kan buitenkijken zonder varings al en teenemaal verstrengeld te lopen in serpentines, drendeldraden, waailinten en slingersteerten, maar bijzonderlijk dat de straten besneeuwd liggen met kleene papieren middenringen die men confetti noemt”.⁷

De duizenden die op carnaval en andere feesten met zakken confetti gooien zullen allicht nooit gedacht hebben dat ze die papiertjes aan de zijderupsen te danken hebben.

Voetnoten

1. P.A.F. VAN VEEN, *Etymologisch woordenboek*, Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 1989, p. 164.
2. *Nederduitsch Magazijn*, jg 2, 1836-1837, geciteerd in: Jos GHYSEN & Karel BAERT (red.), *Aalst Karnaval, Aalst*, 1975, p. 62, voetnoot 85.
3. Jos GHYSEN & Karel BAERT (red.), o.c., p. 28.
4. P.A.F. VAN VEEN, o.c., p. 164.
5. Jos GHYSEN & Karel BAERT (red.), o.c., p. 62, voetnoot 85.
6. Jos GHYSEN & Karel BAERT (red.), o.c., p. 62.
7. A., Van confetti, in: *Biekorf*, 1898, pp 101-102.

IN MEMORIAM

Alfons Ryserhove

Renaat VAN DER LINDEN

Het doodsprentje van de verdienstelijke auteur en vorser tekent o.a. deze waarden: je innige liefde voor je vrouw, je onvoorwaardelijke genegenheid voor kinderen en kleinkinderen, je boeken en verzamelingen, spreekbeurten, streekgeschiedenis, je Vlaanderen ...

In eerste instantie treft zijn familiezin. Het eerste boek *Knesselare* publiceert hij in 1945, 25 jaar oud. Vier jaar later verschijnt *Beernem. Een Heemkundige Studie*, 325 p., met kaart, 29 ill. én de opdracht UXORI CARISSIMAE "in rode druk" op de eerste blanco bladzijde. Drukker-uitgever M. De Prest-Martens, Bloemendaalstraat 153-155 Beernem levert zulk bravourestuk op uitdrukkelijk verzoek van de auteur, het bewijs dat hij uit speciaal hout gesneden is.

Daarnaast treft zijn regionale uitstraling ver over de provinciegrenzen. In 1946 treedt hij, samen met dr. Edm. Tieleman, dr. E. Dhanens, Ap. Ryckaert, Achiel De Vos, Luk Stockman, e.a. op als medestichter van "Heemkundig Genootschap van het Meetjesland". In 1972 bij de viering van het 25-jarig bestaan groepeerde het Genootschap een 500-tal belangstellenden verspreid over ruim 35 gemeenten, geschraagd door een 30-tal werkende leden. Voor het jubileum staat een speurtocht door Eeklo op het programma. Als assistent geeft Alfons

Ryserhove o.a. een overzicht van het Eeklose stratennet en bij het bezoek aan de kapel van O.-L.-Vr.-ten-Doorn de lotgevallen van het miraculeus beeldje.

In 1949 verschijnt het eerste Jaarboek "Appeltjes van het Meetjesland", waaraan Alfons Ryserhove regelmatig zijn medewerking verleent.

Hij is ondervoorzitter van de "Heemkundige Kring Bos en Beverveld" te Oedelem, die opgericht is in 1965 en het spreekt van zelf dat ook hij als auteur optreedt in het "Jaarboek", dat start in 1966 en jaarlijks verschijnt, en in "Drie-maandelijks Heemkundig Tijdschrift" waarvan het eerste nummer het daglicht ziet in 1984.

Daarnaast leent hij zijn pen en documentatie voor bijdragen in regionale bladen, o.a. "De Ster", "De Vrijheid" en "Vrij Maldegem".

De diocesaan inspecteur beschikte over een uitzonderlijk uitgebreide reeks Jaarboeken, Tijdschriften, Handelingen, enz. vermits hij gedurende meer dan een halve eeuw lidgeld betaalde in historische, heem- en volkskundige kringen doorheen heel Vlaanderen en in Nederland, vooral Zeeuws-Vlaanderen. Zijn persoonlijke bibliotheek telt meer dan twaalfduizend boeken.

Hij verzamelde reeds in zijn jeugd foto's en oude prentkaarten. Op basis daarvan beschikte hij over de mogelijkheid

afzonderlijke fotoboeken van zijn geweest uit te geven, of de uitgaven rijkelijk te illustreren.

Een andere karaktertrek treedt op de voorgrond. Zo geschiedt het dat een en ander boek met een co-auteur op de wereld komt. Zo stellen we vast dat hij samenwerkt met R. Tondat, A. Verhoustrate, F. Muylaert, H. Zutterman. Hij kan lustig met anderen vondsten vergelijken en samenvoegen.

Naast zijn optreden in het "Heemkundig Genootschap van het Meetjesland" en "Heemkundige Kring van Bos en Beverveld" e.a. verenigingen straalt zijn naam en faam als de weergalozse speurder in binnen- en buitenland voor de "Moorden van Beernem".

Op 25 mei 1915 verdween baron Henri d'Udekem d'Acoz van zijn kasteel te Ruddervoorde. Hij keerde nooit terug.

Op 28 oogst 1915 verdween Camiel Dierickx, gewetensvol jachtwachter op dienstronde, spoorloos. In 1921 volgen René De Baene aldus, Hector De Zutter in 1926, Ernest Van Poucke in 1927.

Het eerste boek "De geheimzinnige zaken van Beernem" (1981) schetst het beruchte gebeuren in grote lijnen en stelt de belangrijkste feiten chronologisch op een rij. Het tweede "Het Proces Beernem" behandelt de akte van beschuldiging en de 16 zittingdagen van 29 juni 1929, met 5 Bijlagen.

Bijlage 1 Nabeschouwingen in "Vooruit" als zwaarste. Het derde "Dossier Beernem" is reeds aangekondigd als slot in het Voorwoord van "Het Proces ..." Zo vlug werkte hij!

Weinigen kunnen zich inbeelden hoe accuraat hij te werk ging om alles te vinden voor de ontknoping van dit adderkluwen.

Van bij de aanvang zag hij instinctief een verband tussen de moorden: de edelman Etienne de Vrière, vermeend bastaardzoon van koning Leopold II.

Alfons Ryserhove beet zich, wezenlijk en werkelijk, vast in dat ingewikkeld drama. De procureur-generaal van het Hof van Beroep te Antwerpen weigert op 10 maart 1980 inzage van het dossier. Hij slaaft verder in zijn zoektocht.

Zijn boeken kennen fantastische bijval, wegens "het proces van de eeuw". De schrijver werd de geëerde en gegeerde voordrachtgever. Hij beschikte over een zelf getekende oprolbare kaart, met vele lijnen en uitleg, maar een vlek links onderaan droeg het kenmerk bossen. Hij was nooit moe om met de aanwijzstok de plaats van het gebeuren aan te stippen. Ik kende het geluk hem in te leiden bij een voordracht, zijn bijval als getuige te delen. De voormalige inspecteur beleefde het toppunt van zijn roem toen in 1991 de BRTN zijn boeken als basis nam voor de serie "De bossen van

Vlaanderen". Het feit dat het scenario feiten verdraaide en met de waarheid soms een loopje nam, deerde hem zeer. Speelde de adel en omgeving daar ook een rol? Door de bijval van de serie wensen tal van verenigingen hem als spreker alom in Vlaanderen. Zijn agenda zat een jaar bij voorbaat vol. Zijn leven tekent zich in vier krachtlijnen af, vooraan als klaarste lichtpunten zijn boeken over de moorden van Beernem in een nationale en internationale draagwijdte, in tweede instantie zijn haast onschatbare verdiensten als publicist, dan zijn rol en invloed langs zijn gezin, zijn taak als inspecteur, tot slot de basis van zijn uitgaven voor de verfilming.

Zijn stem zwijgt. Zijn vele werken spreken al maar door.

Summiere bibliografie

Vooraan krijgen boeken, in een ongewone volgorde i.v.m. "De moorden van Beernem", de voorrang, op basis van een nationale en internationale draagwijdte.

Het teken * beduidt een publikatie in een tijdschrift.

De geheimzinnige zaken van Beernem. (Liederen p. 113-128) Knesselare 1981, 128 p., ill. portr. krt. Verantwoordelijke uitgever A. Ryserhove, Kloosterstraat 46, 9890 Knesselare, tel 091/74.23.17.

Het Proces van Beernem, 1984, 200 p., ill. krt. Verantwoordelijke uitgever idem, ibidem.
Het Dossier van Beernem, 1986, 143 p., ill. portr. krt. Verantwoordelijke uitgever idem, ibidem.

De stamboom van de familie de Vrière. 123 p. ill. Verantwoordelijke uitgever idem, ibidem. i.s.m. F. Muylaert, H. Zutterman. *Het Beernem, Oedelem en Sint-Joris van toen.* Foto's en prentbriefkaarten aangevuld met beknopte historische gegevens. Brugge, M. Van de Wiele, 1982, 160 p., ill., portr. Reeks van toen, 4.

Het Knesselare en Ursel van toen. Verzameling foto's en prentbriefkaarten, aangevuld met historische gegevens. Brugge, M. Van de Wiele, 1983, 160 p., ill., portr. Reeks van toen Oost-Vlaanderen 2.

i.s.m. R. Defruyt. *Het Aalterse van toen.* Verzameling foto's en prentbriefkaarten, aangevuld met historische gegevens. Brugge, M. Van de Wiele, 1984, 160 p., ill. portr. Reeks van toen 3.

* Alfons Ryserhove 65 jaar. Bio-, bibliografie. Appeltjes van het Meetjesland, Maldegem 35 (1984) 6-18. Basis voor elke verdere studie.

* *Heks uit Sint-Joris verbrand in 1468.*

Bos en Beverveld, Oedelem 18 (1985) 112-113

* i.s.m. R. Tondat. *Openlucht kruisen in en om het Meetjesland.*

Appeltjes v/h Meetjesland Maldegem 18 (1985) 224-255, ill.

* *Oud-Maldegem.*

Appeltjes v/h Meetjesland Maldegem 18 (1985) 130-156, 193-215, ill.

* *Oud-Maldegem.* (Verv.)

Appeltjes v/h Meetjesland Maldegem 19 (1986) 2-20, 65-80, 129-146, 193-307, ill.

* *Oud Zomergem*

Appeltjes v/h Meetjesland 19 (1986) 25-40, 121-128, 147-156, 208-217, ill.

* *Onderpastoorslied uit 1873.*

(F. Peirsman, ° Beveren 1827 + Appelterre 1894)

Bos en Beverveld, Oedelem 19 (1986) 73-74

* *Maaltijd van het Gilde van St.-Elooi te Ursel in 1550.*

Bos en Beverveld, Oedelem 21 (1988) 142-144

* *Sint-Antonius-abt en Sint-Marcoen te Knesselare.*

Antoniana. Driem. intern. tdschr. Stichting Vrienden van Sint-Antonius-abt Zonnebeke 25 (1988) 239-242, ill.

i.s.m. H. Zutterman. Beernem, Oedelem, St.-Joris in oude foto's. Oedelem, H. Zutterman (Syselestr. 62) 1988, 160 p., ill. portr.

* *Oedelem zou verzinken in 1693 ...*

Bos en Beverveld Oedelem 25 (1992) 43-44

* *Vreselijke historie Torre Borre en Fiel Brandt. (Bolspelers)*

Bos en Beverveld Oedelem 25 (1992) 45-51, ill.

* *Uitgestelde lotelingen te Beernem in 1833.*

Bos en Beverveld Oedelem 25 (1992) 60-61, tab.

* *De pastoors van St.-Lambertus te Oedelem.*

Bos en Beverveld Oedelem 25 (1992) 64-80, ill., tab.

* *Openbare verpachting goederen kerkfabriek St. Amandus Beernem in 1922.*

Bos en Beverveld Oedelem 25 (1992) 81-89

* *Vliegende bommen (VI) op Beernem.*

Bos en Beverveld Oedelem 25 (1992) 98-105, ill.

* *Bijaldien Beernem gespaard blijft ...*

Bos en Beverveld Oedelem 25 (1992) 112-120, ill.

* *De Kiezerslijst van Beernem en Sint-Joris uit 1813.*

Bos en Beverveld Oedelem 25 (1992) 121-127, tab.

* *Plaatsnamen te Sint-Joris.*

Bos en Beverveld Oedelem 25 (1992) 140-158, ill.

Parochie en Kerk van Sint-Willebrordus te Knesselare.

Naar aanleiding van het 100-j. Bestaan. 1995, 160 p., ill.

40, 121-128, 147-156, 208-217, ill.

TENTOONSTELLINGSAGENDA MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE GENT 1998

In het Museum voor Volkskunde vinden deze zomer drie tentoonstellingen plaats.

1) De Muren weten ervan II

Kunstenaars in het Patershol 1948-1998

Deze tentoonstelling is het vervolg op de tentoonstelling die vorige zomer in het Museum voor Volkskunde plaatsvond. Dit eerste luik belichtte de kunstenaars die gedurende de eerste helft van de 20ste eeuw in het Patershol leefden of werkten. Nu komen de kunstenaars aan bod die vanaf WO II tot nu (1948-1998) in het Patershol verbleven of verblijven. Een eeuw 'artistiek Patershol' wordt aan de hand van dit tweeluik in kaart gebracht.

Door de tijd heen blijkt de wijk Patershol een specifieke aantrekkingskracht op kunstenaars uit te oefenen. De aantrekkingsfactoren lijken divers te zijn, evenals de wijze waarop deze kunstenaars de wijk beleefden of beleven. De evolutie van de wijk in de loop van de eeuw, van volkse buurt tot het gerenoveerde Patershol zoals we het vandaag kennen, heeft belangrijke implicaties op het vestigingspatroon van deze groep. Schilders, beeldhouwers, schrijvers, dichters en musici kwamen tot laat in de jaren '70 naar het Patershol afgezakt omwille van de volkse sfeer, de

nabijheid van de academie, de goedkope atelierruimtes in het Caermersklooster, de traditie dat kunstenaars er huisden en de non-conformistische sfeer. Sinds de jaren '80 heeft de wijk als gevolg van de herwaardering van de buurt, de renovaties, het verdwijnen van de beschikbare atelierruimtes en de stijging van de huurprijzen een ander karakter gekregen. De wijk groeide op enkele jaren uit tot een burgerlijke buurt met sterk toeristische inslag, ondermeer als gevolg van de manifeste aanwezigheid van de horeca-sector. Niettegenstaande deze evolutie zijn er ook vandaag nog kunstenaars die in deze buurt wonen of werken. Wie deze kunstenaars zijn die er sinds 1948 verbleven, mogelijks kortstondig of jarenlang, wie er wegging of gebleven is, wie er nu leeft of werkt, kan de bezoeker op deze tentoonstelling ontdekken. In de Norbertijnerkapel (Kaatspelplein Patershol) wordt een portretgalerie ingericht. Het betreft een 90-tal zwart-wit portretten van de deelnemende kunstenaars genomen op locatie door fotograaf Kris Vandamme (°1968), waaronder Frans Gentils, Dan Van Severen, Dees De Bruyne, Yves De Smet, Mugo, G.W. Raes, Roland, Philip Claus, Stefan Hertmans en Herman Brusselmans.

Het is niet alleen een tentoonstelling over kunstenaars maar ook mét kunste-

naars. Naast een tentoonstelling in het Museum voor Volkskunde zelf met plastisch-beeldend werk uit de periode dat de deelnemende kunstenaars in het Patershol verbleven, is er ook een programma uitgewerkt met de podiumkunstenaars en de literatoren. Er zijn ook film-, dia- en debat-avonden met 'het Patershol' als wederkerend centraal thema (zie programma). Ook zijn er enkele geleide bezoeken aan het Patershol, aansluitend bij het thema van de tentoonstelling, in het programma opgenomen. Als afsluiting van de tentoonstelling wordt op 29 oktober een concert georganiseerd i.s.m. De Rode Pomp en Radio 3. Het ensemble Emanon voert werk uit van Louis De Meester (1904-1987), de componist die 20 jaar van zijn leven werkte in het Patershol.

Bij de tentoonstelling hoort ook een catalogus met o.m. literaire bijdragen van Stefan Hertmans en Bert Populier.

Praktisch:

Tentoonstelling van 18 juli tot 31 oktober 1998.

Locaties:

Museum voor Volkskunde (Tentoonstellingszolder)

Norbertijnerkapel, Kaatsspelplein
Patershol

Openingsuren museum:

dagelijks van 10u tot 12u30 en van 13u30 tot 17u.

Gesloten op maandag

Toegangsprijs:

tarieven museumbezoek

Activiteitenkalender:

zie programmabrochure

Inlichtingen en reservaties op tel. 09/223.13.36

2) Tekeningen van Victor Stuyvaert bij straatliederen gebundeld door Richard Vankenhove

In 1932 publiceerden Richard Vankenhove, volkskundige, en Adh mar Lepage, musicus, de bundel "Het volksleven in het straatlied". Meer dan 300 Gentse straatliederen werden in het boek neergeschreven en bewaard. Graficus Victor Stuyvaert, vooral actief als illustrator en ontwerper van ex-librisen, maakte - vermoedelijk tijdens de Tweede Wereldoorlog - tekeningen bij die straatliederen. Zijn uiterst rake schetsen, die de volkse figuren met enkele lijne typeren, werden nooit uitgegeven.

Een aantal van deze tekeningen, gepresenteerd naast muziekteksten, worden in het Museum voor Volkskunde getoond. Deze tentoonstelling komt tot stand in samenwerking met de v.z.w. Interbellum, de stichting Victor Stuyvaert, de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen en de Dienst Feestelijkheden van de Stad Gent.

Bij de tentoonstelling hoort ook een catalogus, met o.m. bijdragen van N. Poulain, R. van der Linden en S. Dhaene.

Praktisch:

Tentoonstelling van 18 juli tot 31 oktober 1998

Locatie: Museum voor Volkskunde (zaal De Keyser)

Toegangsprijs: tarieven museumbezoek

3) Tentoonstelling Kantklossen

Ter gelegenheid van het internationaal Oidfa Congres op 21-22-23 augustus, stelt de Kantclub 'St. Katelijne', die sinds 1968 met het Museum voor Volkskunde is verbonden en die de oudste kantclub in Gent is, tentoon in het Museum voor Volkskunde. Deze tentoonstelling komt tot stand in samen-

werking met twee andere Gentse clubs 'De Klossende Klosters' en 'De Regenboog'. Op deze tentoonstelling zullen verschillende soorten kantwerk te bewonderen zijn. In totaal zullen een 100-tal kunstwerkjes aan het publiek getoond worden. Ook worden er door de leden van de drie verenigingen doorlopend demonstraties verzorgd. Deze tentoonstelling wordt georganiseerd i.s.m. het Museum voor Volkskunde en de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen.

Praktisch:

Tentoonstelling van 20 augustus tot 30 augustus 1998. Doorlopend demonstratie kantklossen.

Locatie: Museum voor Volkskunde (Kapel)

Toegangsprijs: Tarieven museumbezoek

ippa

Vriendelijk en efficiënt in bankzaken

Zetel Gent

Kortrijksesteenweg 39 - Tel. 09/244.40.04

BAKKERIJMUSEUM

Bij het verlaten van de autosnelweg in Veurne (afrit 1) ziet U rechts onmiddellijk de schilderachtige gebouwen liggen van de 17de eeuwse Zuidgasthuishoeve waar het Bakkerijmuseum is ondergebracht.

Op een mote staat ons sierlijk molentje "Duveltje der Nachten". Deze éénmans-staakmolen werd in 1995 ingehuldigd en zal in de nabije toekomst gebruikt worden om in eigen behoeften van bloem te voorzien.

In het uitzonderlijk kader van het vroegere woonhuis vindt U een collectie primitieve gebruiksvoorwerpen, prachtige vormen en machines van de brood-, banket-, suikerbakkerij, ijsbereiding, chocolaterie, hostie- en wafelbak.

Ons snoepwinkeltje en bakkerijtje anno 1900, de Leuvense stoof en de oude houtoven doen U dromen van lang vervlogen tijden.

Het 14de eeuwse keldertje is omgevormd tot een tijdelijke tentoonstellingsruimte.

In de vroegere melkstal werd een nieuwe bakdemonstratieruimte met gezellige gelagzaal ondergebracht.

U kunt er tevens op het videoscherm de evolutie volgen "Van graan tot brood".

Een aparte tentoonstelling toont U "Historische en hedendaagse broden uit de wereld". Geleid bezoek steeds mogelijk op afspraak.

Tijdens de schoolvakantie : telkens op dinsdag bakdemonstratie doorlopend van 10 tot 16 uur. (Uitgezonderd feestdagen).

ALVAST HARTELIJK WELKOM !

1 APRIL - 30 SEPTEMBER:

10-12 u. En 14-18 u. (weekend 14-18 u.)

1 OKTOBER - 31 MAART:

14-17 u. (gesloten op zaterdag)

GESLOTEN OP VRIJDAG (uitg. juli en augustus)

Albert I-laan, 2, 8630 Veurne - tel. 058/31.38.97 - fax 058/31.24.71